Individualizacija postupaka i prilagodba programa iz perspektive srednjoškolaca

Mustak, Andreja

Master's thesis / Diplomski rad

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Education and Rehabilitation Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:158:419043

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-28**

Repository / Repozitorij:

Faculty of Education and Rehabilitation Sciences - Digital Repository

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko - rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad

Individualizacija postupaka i prilagodba programa iz perspektive srednjoškolaca

Studentica: Andreja Mustak

Zagreb, rujan, 2016

Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko - rehabilitacijski fakultet

Diplomski rad

Individualizacija postupaka i prilagodba programa iz perspektive srednjoškolaca

Studentica: Andreja Mustak

Mentorica: prof.dr.sc. Zrinjka Stančić

Zagreb, rujan, 2016.

Izjava o autorstvu rada

Potvrđujem da sam osobno napisala rad *Individualizacija postupaka i prilagodba programa iz perspektive srednjoškolaca* i da sam njegova autorica.

Svi dijelovi rada, nalazi ili ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima jasno su označeni kao takvi te su adekvatno navedeni u popisu literature.

Ime i prezime: Andreja Mustak
Mjesto i datum: Zagreb, 2016.

SADRŽAJ

1.UVOD 1
1.1. Zakonska osnova inkluzije 4
1.2. Srednjoškolsko obrazovanje učenika s teškoćama u Republici Hrvatskoj 6
1.2.1. Srednje škole u Republici Hrvatskoj 6
1.2.2. Obrazovanje za zanimanje u srednjoj Upravnoj školi 9
1.2.3. Upis u srednju Upravnu školu 14
1.3. Programi školovanja za učenike s teškoćama 18
1.3.1. Redoviti program uz individualizirane postupke 18
1.3.2. Redoviti program uz prilagodbu sadržaja i individualizirane postupke 19
1.3.3. Posebni program uz individualizirane postupke 19
1.3.4. Posebni programi za stjecanje kompetencija u aktivnostima svakodnevnoga života i rada uz individualizirane postupke 20
1.4. Individualizirani odgojno obrazovni programi 21
1.5.Individualizacija postupaka i prilagodba programa iz percepcije učenika 23
2. PROBLEM ISTRAŽIVANJA 25
3. CILJ ISTRAŽIVANJA 26
4. METODE ISTRAŽIVANJA 28
4.1. Sudionici istraživanja 28
4.2. Metoda prikupljanja podataka 29
4.3. Način provedbe istraživanja 30
5. KVALITATIVNA ANALIZA PODATAKA 31
5.1. Prikaz i interpretacija kvalitatvnih nalaza istraživanja 31
6. KVANTITATIVNA ANALIZA PODATAKA 42
6.1. Prikaz i interpretacija kvantitativnih nalaza istraživanja 42
7. POVEZIVANJE KLJUČNIH NALAZA ISTRAŽIVANJA 47
8. ZAKLJUČAK 49
9. LITERATURA: 51
10.PRILOZI 55

Naslov rada: Individualizacija postupaka i prilagodba programa iz perspektive srednjoškolaca

Ime i prezime studentice: Andreja Mustak

Ime i prezime mentorice: prof. dr. sc. Zrinjka Stančić

Program/modul: Edukacijska rehabilitacija/Inkluzivna edukacija i rehabilitacija

Sažetak rada:

Djeca i mladi s teškoćama u razvoju moraju biti u središtu djelovanja koje je usmjereno na izgrađivanje inkluzivnih društava, ne samo kao korisnici, već kao nositelji promjene (Unicef,2013). Danas se sve više ističe važnost percepcije učenika o zadovoljstvu školovanjem i sustavom potpore, ali i pravo na sudjelovanje u odlukama koje se tiču njihovih individualiziranih odgojno obrazovnih programa.Učenici trebaju imati glavni glas u opisivanju svog svijeta učenja jer imaju jedinstveno znanje o vlastitim potrebama i stavove o tome kakav oblik pomoći bi im bio potreban, međutim participacija učenika je i dalje ograničena. Cilj ovog istraživanja je dobiti uvid u perspektivu učenika s teškoćama u razvoju o informiranosti o njihovim pravima tijekom obrazovanja te očekivanjima i iskustvima sustavom potpore putem prilagođenih programa i /ili individualiziranih postupaka i podrškom nastavi. Sudionici istraživanja bili su učenice trećeg razreda srednje Upravne škole u Zagrebu koji se školuju po individualiziranim odgojno obrazovnim programima (IOOP, prilagodba sadržaja, individualizacija postupaka). Sudjelovalo je 5 učenika. Za prikupljanje podataka koristio se fokus grupni polustrukturirani intervju, a podaci su obrađeni kvalitativno i kvantitativno. Rezultati su pokazali kako su učenici informirani i upoznati s pravima djece s teškoćama u razvoju uglavnom na području prilagodbi u nastavi i na ispitima, kako uglavnom raspoznaju i razlikuju programe po kojima se školuju tekako imaju iskustvo podrške sustavom potpore u nastavi (nastavnici, vršnjaci)i iskustvo podrške s drugim stručnjacima u školi, ali i očekivanja za budućnost kako bi im školovanje bilo uspješnije. No, s obzirom na vrlo mali broj ispitanika potrebna su daljnja istraživanja koja će pažljivije ispitati informianost učenika o programima školovanja te njihovu socijalnu i akademsku podršku u školi.

Ključne riječi: učenici s teškoćama, Individualizirani odgojno obrazovni programi, strukovno obrazovanje

Title: Individualization processes and adjustment of programs from the perspective of highschool students

Student: Andreja Mustak

Mentor: prof. dr. sc. Zrinjka Stančić

Program/module: Educational rehabilitation/ Inclusive Education and Rehabilitation

Summary:

Children and young people with disabilities must be at the center of action which is aimed at building inclusive societies, not only as users, but as holders of change (UNICEF, 2013).There is a growing perception of the importance of student satisfaction education and support system, but also the right to participate in decisions concerning their individualized educational programs. Students should have a major voice in describing their world of learning because they have unique knowledge of their own needs and opinions about what kind of help would have been required, but students' participation is still limited.The aim of this research is to gain insight into the perspective of students with disabilities about the awareness of their rights during the education and the expectations and experiences of the system of support through customized programs and/or individualized processes and support in classroom.Study participants were students of the third year of high school of Zagreb who are educated by individualized educational educational programs (IEP, adaptation of content, individualization processes).The study included five students. Focus group semi-structured interview was used for collection data and the data were analyzed qualitatively and quantitatively. The results showed that students are informed and aware of the rights of children with disabilities mainly in adjusting teaching and exams, they recognize and distinguish the programs after which they are educated to and have the experience of support system of support in teaching (teachers, peers) and support experience with other professionals in the school, as well as expectations for the future in order to be successful schooling.

Key words: students with disabilities, Individualized education program (IEP),vocational education

1. UVOD

Republika Hrvatska ima dugu tradiciju u razvoju koncepata edukacijskog uključivanja i ono velikim dijelom proizlazi iz našeg opredjeljenja za stvaranjem inkluzivnog i zdravog društva za sve (Stančić i sur., 1982; Igrić, Nikolić, Lisak i Rakić, 2010 prema Stančić, 2014). Ovakav trend rezultat je međunarodnih i pozitivno usmjerenih nacionalnih dokumenata u području obrazovanja koji ističu značaj odgojno-obrazovne inkluzije, usmjeravajući se pritom na afirmaciju učenika u svim područjima njihova razvoja. Danas se učenici s teškoćama u razvoju sve više uključuju u sustav redovnog obrazovanja kako bi mogli sudjelovati u svim područjima života kao i njihovi vršnjaci. Inkluzivna školska praksa obuhvaća stvaranje podržavajuće edukacijske zajednice koja je spremna na promjene i prilagodbe prema potrebama svih članova društva (Igrić i sur., 2015). Podcjenjivanje sposobnosti učenika s teškoćama u razvoju glavna je prepreka za njihovu inkluziju i pružanje jednakih mogućnosti te je potrebno uvesti promjene u hrvatsko školstvo. Promjene najprije trebaju krenuti od srca i stavova stručnih osoba, političara, pa sve do obitelji, vršnjaka i samih osoba s teškoćama u razvoju, budući da svi Ustavom imaju pravo na odgoj i obrazovanje, ali i na potporu tijekom istog. Posebno je i važna obrazovna i stručna podrška učenicima prilikom tranzicije iz nižih u više razrede osnovne škole te iz osnovne u srednju školu. Međutim, istraživanja pokazuju kako bi na toj konstataciji trebalo poraditi u budućnosti (Izvješće Europske komisije, 2014 prema Zurak, 2015).

Jedan od najvećih izazova tijekom školovanja je prelazak iz osnovne u srednju školu, a učenicima s teškoćama u razvoju to je još veća trauma ukoliko ne dobiju adekvatnu stručnu i obrazovnu podršku. Kada govorimo o srednjoškolskom obrazovanju u Republici Hrvatskoj bitno je spomenuti da ovisno o vrsti programa postoje tri vrste srednjih škola: gimnazije, strukovne i umjetničke škole. U ovom radu naglasak će biti isključivo na strukovnoj Upravnoj školi u kojoj se učenici školuju za zanimanje na temelju rješenja o primjerenom obliku školovanja te stječu znanja, vještine i kompetencije za obavljanje stručnih poslova. Zdravstvene kontraindikacije u zanimanjima poslovnog tajnika i upravnog referenta prema *Jedinstvenom popisu zdravstvenih zahtjeva* onemogućavaju svim učenicima upis u željeno zanimanje. Zdravstvena sposobnost kandidata za obavljanje poslova i radnih zadaća uvjet je za prijavu u odabrano zanimanje i dokazuje se liječničkom svjedodžbom medicine rada. Osim toga, često se događa da roditelji zataškaju dokumentaciju i teškoću svoga djeteta prilikom upisa u školu (Igrić i sur., 2015)., a prema *Pravilniku o elementima i kriterijima za izbor*

kandidata za upis u prvi razred srednje škole dužni su priložiti rješenje Ureda o primjerenom programu obrazovanja i stručno mišljenje Službe za profesionalno usmjeravanje Hrvatskog zavoda za zapošljavanje o sposobnostima i motivaciji učenika, uz svu ostalu dokumentaciju (MZOS, 2015.). U suprotnom djeca ispaštaju jer jednostavno ne mogu udovoljiti zahtjevima koji se od njih očekuju (Igrić i sur., 2015).

U srednjoškolskom okruženju cijeli sustav obrazovanja mora biti fleksibilan - od otkrivanja potreba (obrazovnih, socijalnih, jezičnih, zdravstvenih i dr.) do odabira prilagodbi usklađenih različitim obrazovnim potrebama učenika. Kako bi učenici s teškoćama mogli dosegnuti puni potencijal bitna je potpora u nastavi koja se ogleda u primjerenoj realizaciji individualiziranog odgojno-obrazovnog programa (IOOP) uz takav didaktičko-metodički pristup (prilagodba sadržaja, individualizacija postupaka) koji će učenicima s teškoćama omogućiti uspješne ishode učenja i u konačnici stjecanje planiranih kompetencija za zanimanje ili nastavak školovanja (Ivančić, Stančić, 2015 prema MZOS, 2015). IOOP je usmjeren na učenika i na njegove jake strane te omogućuje kretanje procesa edukacije u pozitivnom smjeru (Martin, Lovett, Van Dicke, 2006). Drugim riječima, povećava se vjerojatnost napretka učenika u akademskom socijalnom, emocionalnom, profesionalnom i fizičkom pogledu. Brzina očekivanog napretka treba biti zasnovana na učenikovim snagama i slabostima, stupnju teškoća , postojećem nivou postignuća i količini nastavnog vremena posvećenog svakom od ciljeva.

Vrlo je važna i uključenost samih učenika u proces razvoja IOOP-a. Kako djeca imaju jedinstveno znanje o vlastitim potrebama i stavove o tome kakav oblik pomoći bi im bio potreban (Pawley,Tennant,2008), njihovo mišljenje bi se trebalo uvažavati kako bi se unaprijedio odgojno-obrazovni proces. Temeljno načelo na kojem počiva ovaj diplomski rad je da će svi učenici u školskoj dobi, bez obzira na dob ili sposobnosti, biti učinkovitiji ako se njihovi stavovi uvažavaju i uzimaju u obzir prilikom planiranja, pružanja potpore i donošenja IOOP ciljeva. Percepcija učenika o njihovom životu u školi, okruženju za učenje i odnosima s vršnjacima može biti različita od percepcije odraslih te im je nužno čuti i njihove stavove. Kako bi se kod učenika potaknula želja za učenjem i kako bi doživjeli uspjeh, trebaju imati primjeren nastavni plan i program i trebaju se osjećati zadovoljno i sretno u školskom okružju (Brewer, Diliberto,2012). Međutim, svi učenici koji se školuju po primjerenom programu školovanja nemaju izrađene IOOP-e ili se oni ne temelje na procjeni sposobnosti, ineteresima i potrebama učenika (Salaj, 2014; Ivančić, Stančić, 2002; Ivančić, Stančić, 2005; Ivančić, Stančić, 2014 prema Zurak, 2015). Nastavnici u srednjim školama često nisu upoznati sa metodama, sredstvima i oblicima rada s djecom s teškoćama. Educirani školski suradnici i

nastavnici preduvjet su za stvarno uključivanje učenika s teškoćama u redovni sustav odgoja i obrazovanja. Njihovim osposobljavanjem za kreiranje i provođenje edukacijskih programa, omogućuje se učenicima s teškoćama optimalni razvoj sposobnosti, vještina i znanja te pozitivni emocionalno- socijalni odnosi u užem i širem socijalnom okruženju.

Pregled literature pokazuje kako istraživanja usmjerena na učenike u srednjim školama u svijetu, a tako i kod nas, drastično zaostaju. Brojna istraživanja u svijetu posvećena su detaljima izrade IOOP-a te kako ovakav program utječe na obrazovne ishode učenike, a istraživanja o tome kako učenici doživljavaju IOOP te sudjeluju li na sastancima IOOP-a uopće nema.

Istraživanje koje je provela Zurak, 2015 prvo je istraživanje u Republici Hrvatskoj o percepciji učenika o individualiziranim edukacijskim programima. Cilj istraživanja bio je ispitati informiranost srednjoškolaca o individualiziranim edukacijskim programima te njihova očekivanja i zadovoljstvo kroz odnose sa nastavnicima, stručnim suradnicima i vršnjacima. Sudionici istraživanja bili su učenici prvih, drugih i trećih razreda četiri srednje strukovne škole grada Zagreba koji se školuju po individualiziranim odgojno obrazovnim programima (IOOP, prilagodba sadržaja, individualizacija postupaka). Sudjelovalo je sveukupno 45 učenika, a za prikupljanje podataka koristio se anketni upitnik o individualiziranim edukacijskim programima iz percepcije srednjoškolaca. Rezultati istraživanja su pokazali da su učenici uglavnom informirani o njihovim pravima povezanih s IOOP-ma, te su uglavnom zadovoljni sustavom potpore i odnosima s vršnjacima, nastavnicima i stručnim suradnicima škole. No, s obzirom na relativno mali broj ispitanika potrebno je povećati broj istraživanja na ovom području.

Vodeći se pilot istraživanjem prema Zurak, 2015 nastalo je ovo kvalitativno istraživanje kojim se želi ispitati informiranost, iskustva i očekivanja učenika u pogledu svojih prava i sustava potpore u podršci u nastavi u srednjoj školi. Sudjelovanjem u ovom istraživanju učenicima je omogućeno da ostave jedan malen, ali značajan doprinos u početnim istraživanjima o percepciji učenika srednjih škola o individualiziranim edukacijskim programima u RH.

1.1. Zakonska osnova inkluzije

Inkluzija je od velike važnosti za ljudsko dostojanstvo i puno uživanje ljudskih prava. Prvi dokument u kojem se spominje pravo na obrazovanje bila je Deklaracija o ljudskim pravima iz 1948. (Vieira de Mello, 2003) u kojoj se ističe kako svatko ima pravo na obrazovanje. S druge strane, Konvencija o pravima djeteta osigurava djeci s teškoćama obrazovanje koje ga u potpunosti uključuje u zajednicu (Richler i Kennedy, 2013), odnosno besplatno osnovno obrazovanje. Konvencija o pravima osoba s invaliditetom iz 2006. usvojena je u Hrvatskom saboru 2007. te zahtijeva promjene u javnim institucijama i društvu. U njoj se ističe pravo na obrazovanje za osobe s teškoćama/invaliditetom, osiguravanje da ne budu isključene iz besplatnog i obveznog osnovnoškolskog obrazovanja, da imaju pristup kvalitetnom obrazovanju u svojoj zajednici, ističe potrebu za razumnom prilagodbom, za poticanje razvoja potencijala, talenata i kreativnosti te da učenici dobiju potrebnu podršku u školi.

Republika Hrvatska je obvezom podržavanja Konvencije o pravima djeteta (CRC, 2001) i Konvencije o pravima osoba s invaliditetom (CRPD, 2006) preuzela odgovornost da sva djeca, bez obzira na sposobnosti ili teškoće u razvoju, uživaju svoja prava bez diskriminacije. Prema tome i djeca s teškoćama u razvoju imaju ista prava kao i sva druga djeca (UNICEF, 2013). Sukladno tome Republika Hrvatska je, u cilju osiguravanja djelotvornog obrazovanja učenicima s teškoćama, osigurala dodatni rad stručnjaka edukacijsko-rehabilitacijskog profila, kontinuirano se povećala podrška pomoćnika u nastavi te uporaba nastavnih sredstava i pomagala koja su prilagođena vrsti potreba učenika s teškoćama u razvoju (Inicijalno izvješće Republike Hrvatske o provedbi Konvencije o pravima osoba s invaliditetom Ujedinjenih naroda, 2011). Također je izrađena i Strategija obrazovanja, znanosti i tehnologije (Hrvatski sabor, 2014.) kako bi se unaprijedilo postojeće stanje u cijelom odgojno-obrazovnom procesu. Strategijom se obrazovanje definira kao područje posebnog javnog interesa, koje treba biti svakome dostupno, sukladno sposobnostima. Strategija uzima u obzir i novi strateški okvir Europske komisije za obrazovanje (European commission, 2012.) kojim se i u otežanim ekonomskim okolnostima snažno naglašava važnost ulaganja u obrazovanje i razvoj vještina nužnih za učinkovitu prilagodbu promjenjivim životnim okolnostima, za zapošljavanje i bolje socioekonomske ishode. Pritom je naglasak stavljen na osnaživanje strukovnog obrazovanja s fokusom na povezivanje sa svijetom rada. Na temelju Strategije, započelo se i sa procesom cjelovite kurikularne reforme odgoja i obrazovanja, koji proces je još u tijeku, a od kojega očekujemo

da će donijeti krucijalne promjene za područje odgoja i obrazovanja djece s teškoćama u razvoju.

U Hrvatskoj se provode i odgojno-obrazovni programi koji naglašavaju važnost inkluzivnog obrazovanja, a glavni cilj im je stručno usavršavanje odgojno-obrazovnih djelatnika te stjecanje novih znanja, vještina i kvalifikacija (Vican, Karamatić Brčić ,2013).

Među drugim strateškim dokumentima koji su usmjereni na izjednačavanje mogućnosti za osobe s invaliditetom je svakako i Nacionalna strategija izjednačavanja mogućnosti za osobe s invaliditetom od 2007. do 2015. (Vlada RH, 2007), čiji je cilj bio osigurati kvalitetu i dostupnost svih razina obrazovanja za djecu s teškoćama kroz organizacijsku i stručnu podršku (Kobetić, 2011). S druge strane, Akcijski plan Vijeća Europe za promicanje prava i potpunog sudjelovanja u društvu (Europska komisija, 2006.) osigurava da srednjoškolci nađu svoja mjesta u redovnom obrazovanju (Kekez Koštro, Uzun, 2014).

Zakonske odredbe kojima se jamči pravo školovanja u redovnim razredima, nažalost, se još uvijek ne prate na odgovarajući način (veliki razredi s previše učenika, nedostatak stručne edukacijskorehabilitacijske podrške, nedostatna educiranost i nedostatna osviještenost nastavnika za pitanje invaliditeta te nepoznavanje procedura u primjeni različitih oblika podrške učenicima s teškoćama u razvoju.), što onda rezultira činjenicom da su rezultati integracije lošiji od očekivanih (Izvješće pravobraniteljice, 2015). Međutim, uvjeti koji su već stvoreni u nekim područjima, uključujući direktnu pomoć i podršku učenicima koju pružaju stručnjaci s edukacijsko rehabilitacijskog područja, individualizirane pristupe, prilagođene nastavne planove i programe, provođenje rehabilitacijskih programa i dodatni rad s učenicima na svladavanju nastavnog gradiva, ukazuju da se u budućnosti u Republici Hrvatskoj mogu očekivati bolji rezultati odgojno obrazovne integracije.

Nakon pojašnjavanja zakonske osnove za provedbu inkluzije u obrazovanju, u sljedećem poglavlju usmjerenost je na opisivanje uvjeta srednjoškolskog obrazovanja učenika s teškoćama u Hrvatskoj s obzirom da je sam rad usmjeren na temu srednjoškolskog obrazovanja ovih učenika i njihovu perspektivu.

1.2. Srednjoškolsko obrazovanje učenika s teškoćama u Republici Hrvatskoj

Srednjoškolskim obrazovanjem svakome se pod jednakim uvjetima i prema njegovim sposobnostima, nakon završetka osnovnog školovanja, omogućava stjecanje kompetencija za uključivanje na tržište rada, nastavak obrazovanja na visokim učilištima i u konačnici za samostalan život. Djelatnost srednjeg odgoja i obrazovanja obavljaju srednjoškolske ustanove i druge javne osobe, a obuhvaća različite vrste i oblike odgoja i obrazovanja, osposobljavanja i usavršavanja koji se ostvaruju u skladu s odredbama Zakona o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi (Narodne novine, broj 87/2008, 86/2009, 92/2010, 105/2010, 90/2011, 16/2012, 86/2012, 126/2012, 94/2013 i 152/2014).

1.2.1. Srednje škole u Republici Hrvatskoj

Srednjim obrazovanjem učenik stječe kompetencije potrebne za tržište rada, za daljnje obrazovanje te cjeloživotno učenje. Srednjoškolske ustanove, ovisno o vrsti obrazovnoga programa, dijele se na gimnazije, strukovne te umjetničke škole (MZOS, 2015).
Prema MZOS, 2015 u nastavku teksta navedeni su programi školovanja u Republici Hrvatskoj.

U **gimnazijskim programima** obrazovanja učenici razvijaju svoje interese i potrebe iz općeg znanja što im ponajprije predstavlja kvalitetnu osnovu za nastavak obrazovanja u visokoškolskim ustanovama. Gimnazijski program obrazovanja obogaćen je izbornom i fakultativnom nastavom te izvannastavnim aktivnostima koje škole nude prema svojim materijalnim i kadrovskim mogućnostima. U gimnazijama se izvodi nastavni plan i program u trajanju od četiri godine, a obrazovanje učenika završava polaganjem državne mature. Tradicionalno, u hrvatskome odgojno-obrazovnom sustavu postoji pet vrsta gimnazijskih programa obrazovanja koji se razlikuju u povećanom broju sati onih predmeta koji su karakteristični za pojedinu vrstu gimnazije. To su: opća gimnazija, jezična gimnazija, klasična gimnazija, prirodoslovnomatematička gimnazija i prirodoslovna gimnazija. Odnedavno je hrvatski odgojno-obrazovni sustav bogatiji za nove gimnazijske programe koji se provode eksperimentalno kao što su, primjerice, tehnička gimnazija, ekonomska gimnazija, turistička gimnazija, agro gimnazija, zdravstvena te gimnazija održivoga razvoja.

Obrazovanjem u **strukovnim programima** stječu se znanja, vještine i kompetencije za obavljanje stručnih poslova te omogućuje uključivanje na tržište rada po završetku

srednjoškolskog obrazovanja ili uz određene uvjete nastavak obrazovanja na srednjoškolskoj i visokoškolskoj razini. Obrazovanje učenika u strukovnim školama može trajati od jedne do pet godina (ovisno o vrsti nastavnog plana i programa/ kurikuluma), a završava izradom i obranom završnoga rada. Učenici koji su završili strukovne programe mogu polagati i ispite državne mature, kao i steći višu razinu kvalifikacije nastavljanjem obrazovanja.

Programi obrazovanja u strukovnim školama dijele se na:
1. program petogodišnjeg trajanja obrazovanja (medicinska sestra opće njege/medicinski tehničar opće njege)
2. programe četverogodišnjeg trajanja obrazovanja
3. programe trogodišnjeg trajanja obrazovanja
4. programe obrazovanja u trajanju do dvije godine
5. posebne programe i prilagođene programe obrazovanja za učenike s teškoćama u razvoju za stjecanje srednje ili niže razine srednjoškolskog obrazovanja

Sukladno Odluci o uspostavi obrazovnih sektora u strukovnom obrazovanju (KLASA: 602-03/0705/00068, URBROJ: 533-09-07-0002) od 14. prosinca 2007. utvrđeno je 14 obrazovnih sektora:

1. Elektrotehnika i računalstvo
2. Ekonomija, trgovina i poslovna administracija
3. Geologija, rudarstvo,nafta i kemijska tehnologija
4. Graditeljstvo i geodezija
5. Grafička tehnologija i audio- vizualno oblikovanje
6. Osobne usluge, usluge zaštite i druge usluge
7. Poljoprivreda, prehrana, veterina
8. Promet i logistika
9. Strojarstvo, brodogradnja i metalurgija
10. Šumarstvo, prerada i obrada drva
11. Tekstil i koža
12. Turizam i ugostiteljstvo
13. Zdravstvo i socijalna skrb
14. Umjetnost

Umjetničke škole u Republici Hrvatskoj dijele se na likovne, glazbene i plesne. U umjetničkim školama izvodi se nastavni plan i program/kurikulum u trajanju do četiri godine, a završetkom obrazovanja učenik stječe kompetencije za tržište rada ili nastavak obrazovanja na visokoškolskim ustanovama.

Likovne škole pohađaju učenici s izraženim sposobnostima za likovno izražavanje. Tijekom školovanja učenici odabiru stručna područja ovisno o sklonostima i željama. Likovno obrazovanje izvodi se prema umjetničkom kurikulumu u četverogodišnjem trajanju.

Glazbene škole pohađaju učenici s izraženim sposobnostima za glazbeno izražavanje. Cilj glazbenoga odgojno-obrazovnog sustava je uz pomoć odgoja i obrazovanja profesionalnih glazbenika različitih profila i zanimanja obogaćivati društvo glazbenom umjetnošću. Glazbeno obrazovanje izvodi se prema glazbenome kurikulumu u četverogodišnjem trajanju. Učenici upisani u srednje glazbene škole imaju posebnu mogućnost: mogu polaziti samo glazbenu školu za zanimanje glazbenika ili mogu paralelno polaziti još jednu srednju školu (najčešće gimnaziju).

Plesne škole pohađaju učenici s izraženim sposobnostima za plesno izražavanje. Plesno obrazovanje je umjetnički odgojno-obrazovni proces koji ujedinjuje tjelesne, emotivne i intelektualne sposobnosti učenika. Plesno obrazovanje izvodi se prema plesnome kurikulumu u četverogodišnjem trajanju. Učenici upisani u srednje plesne škole imaju posebnu mogućnost: mogu pohađati samo plesnu školu za zanimanje plesač ili mogu paralelno pohađati još jednu srednju školu (najčešće gimnaziju).

Za obrazovanje učenika s teškoćama u razvoju organizirana je primjena individualiziranih postupaka u redovitim ili razrednim odjelima i obrazovnim skupinama s posebnim programima, a učenici s većim teškoćama u razvoju obrazuju se, iznimno, u posebnim ustanovama (MZOS, 2014).

1.2.2. Obrazovanje za zanimanje u srednjoj Upravnoj školi

Strukovne škole su vrste škola u kojima se izvodi strukovni program u kojem se stječu znanja, vještine i kompetencije za obavljanje stručnih poslova te omogućuje uključivanje na tržište rada po završetku srednjoškolskog obrazovanja ili uz određene uvjete nastavak obrazovanja na visokoškolskoj razini. Drugim riječima, osposobljavaju učenika za određeno zanimanje za koje se školuje.

Upravna škola Zagreb u školskoj godini 2015. /16. broji 21 razredni odjel tj. ukupno 494 učenika (Upravna škola Zagreb, 2015). U školi se obrazuju učenici za zanimanje u programima poslovnih tajnika i upravnih referenata. Treću i četvrtu godinu zanimanja Upravni referent učenici pohađaju u četiri, odnosno tri razredna odjela, što ukazuje na velik interes učenika za navedena zanimanja prethodnih godina (Tablica 1.)

Tablica 1. *Broj učenika Upravne škole Zagreb prema razrednim odjelima*

Program	**Razred (godina učenja)**		**Broj razreda**	**Broj učenika**
POSLOVNI TAJNIK	I.	I.a, I.b	2	40
UPRAVNI REFERENT	I.	I.c, I.d, I.e	3	60
POSLOVNI TAJNIK	II.	II.a, II.b	2	46
UPRAVNI REFERENT	II.	II.c, II.d, II.e	3	65
POSLOVNI TAJNIK	III.	III.a, III.b	2	56
UPRAVNI REFERENT	III.	III.c, IV.d, III.e, III.f	4	111
POSLOVNI TAJNIK	IV.	IV.a, IV.b	2	42
UPRAVNI REFERENT	IV.	IV.c, IV.d, IV.e	3	74

Upravna škola broji 116 odličnih učenika, najviše u prvim, a najmanje u drugim razredima. Broj učenika ponavljača najveći je u prvim i drugim razredima, dok ukupan zbroj učenika ponavljača iznosi 11. Školu pohađa 38 učenika s teškoćama u razvoju koji će školuju po nekom od primjerenih oblika školovanja. Najviše učenika s teškoćama u razvoju upisano je u prve razrede (16 učenika). Broj učenika sa zdravstvenim teškoćama jednak je broju učenika s teškoćama u razvoju, najviše ih je u trećim razredima. Škola broji 40 učenika s teškoćama koje su uvjetovane socijalnim prilikama i 8 učenika pripadaju nacionalnoj manjini. Također se može primijetiti kako učenice čine većinu učenika u školi. (Tablica 2.)

Tablica 2. *Prikaz učenika Upravne škole premabroju odjela, upisanih učenika, ponavljača, odličnih učenika, broju učenika s teškoćama i broju učenika pripadnika nacionalnih manjina*

Razredi	Broj odjela	Broj upisanih učenika		Broj ponavljača		Broj odličnih učenika	
		Ukupno	Ž	Ukupno	Ž	Ukupno	Ž
1.razredi	5	100	79	4	3	68	61
2.razredi	5	111	94	4	2	6	5
3.razredi	6	167	145	2	1	18	14
4.razredi	5	116	88	1	1	24	21
Ukupno	**21**	**494**	**406**	**11**	**7**	**116**	**101**

Razredi	Broj učenika s teškoćama			Broj učenika pripadnikanacionalnih manjina
	ZT	TUR	SOC	
1.razredi	12	16	6	1
2.razredi	6	10	8	3
3.razredi	16	10	16	4
4.razredi	4	2	10	0
Ukupno	**38**	**38**	**40**	**8**

Legenda:
ZT – zdravstvene teškoće
TUR – teškoće u razvoju
SOC – socijalne teškoće

Školovanje za zanimanje Upravnog referenta i Poslovnog tajnika traje četiri godine. Odgojno-obrazovni program za navedena zanimanja sastoji se od općeobrazovnog sadržaja i strukovnih sadržaja koji će biti navedeni u opisu svakog od zanimanja.

Upravni referent

Upravni referenti su uredski službenici koji rade na pripremi, izdavanju i evidentiranju izdanih i primljenih spisa i dokumenata. To mogu biti odluke, rješenja, domovnice, putovnice, osobne iskaznice, dozvole, potvrde itd. Obavljaju administrativne poslove, komuniciraju sa strankama, šalju dopise i pripremaju rješenja. U svom radu komuniciraju sa raznim ustanovama i tvrtkama, slanjem dopisa ili telefonom. Za uspješan rad u ovom zanimanju potrebne su opće intelektualne sposobnosti, preciznost, urednost, točnost i odgovornost u radu. Sposobnosti lakog usmenog i pismenog izražavanja važne su zbog svakodnevnog komuniciranja s ljudima. Poželjno je da zaposleni u ovom zanimanju dobro vide i čuju. Spretnost ruku i prstiju važna je jer posao zahtijeva pisanje i na pisaćem stroju i rukom. Zbog rada sa strankama poželjne su emocionalno stabilne, strpljive i ljubazne osobe,

spremne na suradnju. Upravni referenti osposobljeni su nakon školovanja za rad u općim i stručnim službama organa uprave, sudstva, uredima županije i jedinicama lokalne samouprave, pisarnicama, zemljišno-knjižnim uredima, uredima socijalne skrbi, uredima MUP-a te u javno-bilježničkim uredima.

Popis predmeta u zanimanju , kao i tjedni broj sati, naveden je za sve četiri godine školovanja u tablici (Tablica 3).

Iz Tablice vidimo da je hrvatski jezik vrlo važan za njihovu struku. Pretpostavlja se da učenici srednjih škola za zanimanja kao što su ekonomist, poslovni tajnik i upravni referent trebaju dobro vladati hrvatskim jezikom u usmenom i pisanom izražavanju zbog toga što će nakon završena školovanja izrazito više komunicirati s ljudima nego polaznici drugih srednjih strukovnih škola. Međutim, istraživanja koja su provedena ukazuju na to da učenici hrvatskih strukovnih škola nisu kvalitetno osposobljeni za pisanu i usmenu komunikaciju-lošiji rezultati u zadacima gramatike nego književnosti (Miletić, 2014) te kako su u svim segmentima ispodprosječni, uključujući čitalačku pismenost (PISA, 2012). Međutim, ipak se bilježi blagi porast u odnosu na prethodni ciklus iz 2009-te godine (Hina, 2013). Sudeći prema tome, možda bi bilo dobro preispitati odnos sadržaja pojedinih nastavnih područja u okviru nastavnoga predmeta Hrvatski jezik: *hrvatski jezik* 25%, *hrvatska i svjetska književnost* 65%, *jezično izražavanje* 10%, barem kad je riječ o navedenim zanimanjima. Također se navodi kako bi možda bilo korisno promijeniti trenutni omjer nastavnih područja u korist *hrvatskoga jezika* i *jezičnog izražavanja* (Miletić, 2014).

Od ostalih predmeta po broju sati ističu se predmeti koji zahtijevaju rad na računalu. Vrlo bitno je poznavati rad na računalu, odnosno digitalna kompetencija koja se usvajaja putem nastavnih predmeta Informatika i kompjuterska daktilografija što je vidljivo iz plana i programa rada škole. Digitalna kompetencija odnosi se na osposobljenost za sigurnu i kritičku upotrebu informacijsko-komunikacijske tehnologije za rad, u osobnomu i društvenomu životu te u komunikaciji. Njezini su ključni elementi osnovne informacijsko-komunikacijske vještine i sposobnosti: upotreba računala za pronalaženje, procjenu, pohranjivanje, stvaranje, prikazivanje i razmjenu informacija te razvijanje suradničkih mreža putem interneta.

Tablica 3. *Nastavni predmeti i tjedni broj sati kroz četiri godine školovanja za zanimanje Upravni referent*

NASTAVNI PREDMETI	Tjedni broj sati			
	I.	II.	III.	IV.
HRVATSKI JEZIK	4	4	4	4
HRVATSKI POSLOVNI JEZIK	1	1	0	0
I. STRANI JEZIK	3	3	3	3
II. STRANI JEZIK	2	2	2	2
POVIJEST	2	2	2	0
ZEMLJOPIS	2	2	0	0
TJELESNA I ZDRAVSTVENA KULTURA	2	2	2	2
ČOVJEK, ZDRAVLJE I OKOLIŠ	2	1	0	0
MATEMATIKA	2	2	2	0
SOCIOLOGIJA	0	0	2	0
VJERONAUK/ETIKA	1	1	1	1
UVOD U DRŽAVU I PRAVO	3	0	0	0
INFORMATIKA	2	2	2	3
PODUZETNIŠTVO S MENADŽMENTOM	0	0	0	2
USTAVNI USTROJ RH	0	0	0	2
POSLOVNA PSIHOLOGIJA	0	2	0	0
UREDSKO POSLOVANJE I DOPISIVANJE	0	2	2	0
RADNO PRAVO	0	0	0	3
UPRAVNI POSTUPAK	0	0	2	4
KOMPJUTORSKA DAKTILOGRAFIJA	4	2	2	0
UVOD U IMOVINSKO PRAVO	0	0	0	2
UVOD U OBITELJSKO PRAVO	0	0	2	0
GOSPODARSTVO	0	2	0	0
KNJIGOVODSTVO	0	0	2	0
STATISTIKA	0	0	0	2
UKUPNO	30	30	30	30
IZBORNI PREDMETI				
LATINSKI JEZIK	2	2	0	0
LOGIKA	0	0	1	0
FILOZOFIJA	0	0	0	2
LJUDSKA PRAVA	0	2	2	0
JAVNE FINANCIJE	0	0	0	2
SVEUKUPNO	32	34	33	34
STRUČNA PRAKSA	0	40	40	40

Administrativni ili poslovni tajnici

Administrativni ili poslovni tajnici vode poslovne razgovore (izravna komunikacija, telefonski), pišu poslovne dopise i pisma, putne naloge ili ispunjavaju razne tiskanice i obrasce. Poželjno je da su tajnici emocionalno stabilni, strpljivi i ljubazni prema ljudima. Važno je da se lako pismeno i usmeno izražavaju i da su komunikativni. Moraju biti spretnih ruku i prstiju, imati normalan vid i sluh te lako premještati pozornost s jednog sadržaja na drugi. Poželjno je da su poduzetni i da imaju organizacijske sposobnosti. Posebno je važno da su diskretni. To znači da moraju biti promišljeni, odmjereni i da znaju čuvati tajnu, pa je vjerojatno i sam naziv ovog zanimanja izveden iz te osobine. Poslovni tajnici završetkom

školovanja osposobljeni su za rad u stručnim službama državnih i privatnih trvtki, (kao npr. uredima MUP-a, uredima županije te organima i jedinicama lokalne samouprave itd.)

Popis predmeta u zanimanju , kao i tjedni broj sati, naveden je za sve četiri godine školovanja u tablici (Tablica 4). Hrvatski jezik opet je zastupljen u najvećoj satnici kroz tjedan u sve četiri godine školovanja. Osim Hrvatskog jezika zastupljeni su i strani jezici te predmeti u kojima učenici usvajaju digitalne kompetencije- Informatika i informatički poslovni sustavi, Kompjuterska daktilografija, Kompjuterska daktilografija s uredskim praktikumom.

Tablica 4. *Nastavni predmeti i tjedni broj sati kroz četiri godine školovanja za zanimanje Poslovni tajnik*

NASTAVNI PREDMETI	**Tjedni broj sati**			
	I.	**II.**	**III.**	**IV.**
HRVATSKI JEZIK	4	4	4	4
HRVATSKI POSLOVNI JEZIK	2	0	0	0
I. STRANI JEZIK	3	3	3	3
II. STRANI JEZIK	2	2	2	2
POVIJEST	2	2	2	0
ZEMLJOPIS	2	2	0	0
TJELESNA I ZDRAVSTVENA KULTURA	2	2	2	2
BIOLOGIJA S EKOLOGIJOM	2	2	0	0
MATEMATIKA	2	2	2	0
UVOD U DRŽAVU I PRAVO	0	2	0	0
INFORMATIKA I INFORMATIČKI POSLOVNI SUSTAVI	3	2	2	3
SOCIOLOGIJA	0	0	2	0
OSNOVE PODUZETNIŠTVA I MENADŽMENTA	0	0	2	2
USTAVNI USTROJ RH	0	0	0	2
POSLOVNA PSIHOLOGIJA	0	2	0	0
TEHNIKA KOMUNICIRANJA	0	0	2	2
RADNO PRAVO	0	0	0	3
TRGOVAČKO PRAVO	0	0	2	0
KOMPJUTORSKA DAKTILOGRAFIJA	4	4	0	0
KOMPJUTORSKA DAKTILOGRAFIJA S UREDSKIM PRAKTIKUMOM	0	0	3	3
TAJNIČKO POSLOVANJE	0	0	2	2
UKUPNO	28	29	30	28
IZBORNI PREDMETI				
VJERONAUK/ETIKA*	1	1	1	1
LATINSKI JEZIK**	2	2	0	0
LOGIKA**	0	0	1	0
FILOZOFIJA**	0	0	0	2
LJUDSKA PRAVA**	0	2	0	0
STENOGRAFIJA**	2	2	0	0
UVOD U KNJIGOVODSTVO**	0	0	2	2
SVEUKUPNO	33	36	34	33
STRUČNA PRAKSA + završni ispit	0	40	40	40
***Obvezni izborni predmet** ****Predmeti po izboru učenika**				

Djelatnici i stručni suradnici Upravne škole Zagreb

Upravna škola Zagreb broji 52 djelatnika od kojih su 43 djelatnici nastavnici, ravnateljica i knjižničarka, a ostatak čine tehničko osoblje i djelatnici iz tajništva i računovodstva. Od stručnih suradnika u školi je zaposlena samo pedagoginja. S obzirom na veći broj učenika s teškoćama u razvoju koji pohađaju školu postoji velika potreba za zapošljavanjem stručnjaka edukacijskog-rehabilitatora. Njegova uloga bila bi značajna jer je najbolje je upoznat sa razvojnim osobitostima učenika i prikladnim postupcima, pruža potpunije informacije ostalim stručnjacima o razvojim osobitostima i specifičnostima učenika, pomaže u prepoznavanju problema i potreba učenika, pomaže nastavnicima u izradi prilagođenih programa, odabiru prikladnih metoda i sredstava u radu, provodi suradnju s roditeljima, potiče učenika na odabir interesnih područja, organizira predavanja koja će pridonijeti razumijevanju potreba učenika, njihovo prihvaćanje i položaj u školi i obitelji, zastupa i brani interese učenika (skripta Stančić, 2015).

1.2.3. Upis u srednju Upravnu školu

Prema Zakonu o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi pod teškoćama u području obrazovanja misli se prvenstveno na teškoće u učenju koje su veće od njihovih vršnjaka, zbog čega im je potrebna odgojno-obrazovna podrška. Prema čl.65 spomenutog Zakona učenici s teškoćama su: a.) učenici s teškoćama u razvoju, b.) učenici s teškoćama u učenju, problemima u ponašanju i emocionalnim problemimam i c.) učenici čije su teškoće uvjetovane odgojnim, socijalnim, ekonomskim, kulturalnim i jezičnim čimbenicima. Uzroci spomenutih teškoća mogu biti uzrokovani različitim oštećenjima i teškoćama kao što su oštećenja vida, oštećenja sluha. poremećaji glasovno-jezično-govorne komunikacije, motorički poremećaji i kronične bolesti, snižene intelektualne sposobnosti, poremećaji pažnje uslijed hiperaktivnosti, specifične teškoće učenja, poremećaji u ponašanju i emocionalni poremećaji, poremećaji iz autističnog spektra (Orijentacijska lista oštećenja, prema čl.65 Zakona o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi.) Danas u skupinu učenika s posebnim obrazovnim potrebama ubrajamo i darovite učenike.

U prvi razred srednje škole učenici se upisuju u skladu s Odlukom o upisu učenika u I. razred srednje škole (Narodne novine, broj 49/2015) i Pravilnikom o elementima i kriterijima za izbor kandidata za upis u I. razred srednje škole (Narodne novine, broj 49/2015).
Kandidati s teškoćama prijavljuju se uredima državne uprave u županiji odnosno Gradskom uredu Grada Zagreba, a koji će im pomoći u odabiru srednje škole koja provodi jedan od

programa obrazovanja za koji je kandidat dobio stručno mišljenje Službe za profesionalno usmjeravanje Hrvatskog zavoda za zapošljavanje. Pritom su dužni dostaviti osobne dokumente i svjedodžbe za kandidate s teškoćama u razvoju izvan redovitog sustava obrazovanja Republike Hrvatske Središnjem prijavnom uredu. Pravo upisa u nekome programu obrazovanja ostvaruje onoliko kandidata koliko se u tome programu obrazovanja može upisati kandidata s teškoćama u razvoju sukladno Državnome pedagoškome standardu srednjoškolskoga sustava odgoja i obrazovanja (Narodne novine, broj 63/08 i 90/10).

Tom prilikom, roditelj i kandidat iskazuju svoj odabir liste prioriteta prema programima obrazovanja koje je Hrvatski zavod za zapošljavanje naveo u svom stručnom mišljenju – roditelji će upisnom povjerenstvu ureda državne uprave na predviđenom obrascu navesti programe obrazovanja i srednje škole u kojima se ti programi obrazovanja izvode redom kako bi željeli da ih kandidat upiše. Na navedenom obrascu roditelj i kandidat mogu navesti neograničen broj škola u određenoj županiji, a koje taj program obrazovanja izvode. Zatim će Upisno povjerenstvo ureda državne uprave unijeti u sustav Nacionalnog sustava prijava i upisa u srednje škole (NISpuSŠ) navedene odabire za pojedine kandidate. Nakon navedenog postupka zatvorit će se mogućnost unosa odabira, te će se navedeni kandidati rangirati na zasebnim ljestvicama poretka, a temeljem ostvarenog ukupnog broja bodova utvrđenog tijekom postupka vrednovanja, u programima obrazovanja za koje posjeduju stručno mišljenje službe za profesionalno usmjeravanje Hrvatskoga zavoda za zapošljavanje.

Za ostvarivanje prava za rangiranje na zasebnim ljestvicama poretka, kandidat s teškoćama u razvoju obavezno prilaže:

- rješenje Ureda državne uprave o primjerenom programu obrazovanja
- stručno mišljenje Službe za profesionalnu usmjeravanje Hrvatskoga zavoda za zapošljavanje o sposobnostima i motivaciji učenika za, u pravilu pet, a najmanje tri primjerena programa obrazovanja (strukovnoga – s oznakom programa, umjetničkoga i/ili gimnazijskoga) izdanoga na temelju mišljenja nadležnoga školskog liječnika koji je pratio kandidata tijekom prethodnog obrazovanja, a na temelju prethodno dostavljene specijalističke medicinske dokumentacije o težim zdravstvenim teškoćama i/ili dugotrajnom liječenju koji su utjecali na postizanje rezultata tijekom prethodnog obrazovanja i/ili mu značajno sužavaju mogući izbor programa obrazovanja i zanimanja, prema stručno usuglašenoj metodologiji te obrade multidisciplinirano tima Hrvatskog zavoda za zapošljavanje.

U školama u kojima je to uvjet za upis, kandidati moraju zadovoljiti i na ispitu sposobnosti i darovitosti, a upisno povjerenstvo ureda državne uprave, u slučaju prijave takvih programa, dužan je o tome obavijestiti kandidata. Redoslijed kojim su programi obrazovanja navedeni u stručnome mišljenju Hrvatskoga zavoda za zapošljavanje ne predstavljaju listu prioriteta. Isto tako, sam poredak programa obrazovanja na listi prioriteta koji će roditelj i kandidat iskazati upisnom povjerenstvu ureda državne uprave ne jamči niti osigurava da će se kandidat uistinu i upisati u onaj obrazovni program koji su naveli kao svoj prvi izbor – konačan upis ovisi i o drugim kandidatima s teškoćama u razvoju na ljestvici i njihovom broju bodova te broju upisnih mjesta za kandidate s teškoćama u razvoju u pojedinom razrednom odjelu, a sukladno Državnom pedagoškom standardu srednjoškolskog sustava odgoja i obrazovanja (Narodne novine, broj.....)

Naime, u pojedini razredni odjel mogu biti uključena **najviše tri učenika s teškoćama** u razvoju. Ako je u razredni odjel uključen jedan učenik s teškoćama, razredni odjel ne može imati više od 26 učenika, s dva uključena učenika s teškoćama u razvoju razredni odjel ne može imati više od 23 učenika, a stri učenika s teškoćama u razvoju razredni odjel ne može imati više od 20 učenika. Kandidati s teškoćama u razvoju koji na ovaj način ostvare pravo upisa u srednju školu neće se moći prijavljivati za upis u druge obrazovne programe.

Kandidat sa zdravstvenim teškoćama je kandidat koji je osnovno obrazovanje završio po redovitome nastavnom planu i programu, a kojem su teže zdravstvene teškoće i/ili dugotrajno liječenje utjecali na postizanje rezultata tijekom prethodnoga obrazovanja i/ili mu značajno sužavaju mogući izbor srednjoškolskoga programa obrazovanja. Kandidatu sa zdravstvenim teškoćama dodaje se jedan bod na broj bodova koji je utvrđen tijekom postupka vrednovanja za programe obrazovanja za koje posjeduje stručno mišljenje sposobnosti Službe za profesionalno usmjeravanje Hrvatskoga zavoda za zapošljavanje. S tako utvrđenim brojem bodova kandidat se rangira na ukupnoj ljestvici poretka.

Učenici koji **nemaju stručno mišljenje** Službe za profesionalno usmjeravanje (SPU) Hrvatskoga zavoda za zapošljavanje (HZZ) ili ne žele koristiti pravo upisa na temelju stručnog mišljenja Hrvatskoga zavoda za zapošljavanje, sukladno uvjetima propisanima natječajem za upis u srednju školu, dužni su pribaviti potvrdu nadležnoga školskog liječnika, odnosno liječničku svjedodžbu medicine rada za pojedino zanimanje. Učenik može odabrati program obrazovanja za koji zdravstveni zahtjevi nisu u potpunosti ispunjeni. Prilikom odabira takvih programa obrazovanja učenici i njihovi roditelji/skrbnici trebaju imati na umu

da postoji rizik da će, nakon završetka obrazovanja, takvim učenicima izbor radnih mjesta biti sužen zbog zdravstvenih razloga. **Kada je kandidatu s teškoćama dostupna odgovarajuća prilagodba, koja se obavlja s ciljem izjednačavanja mogućnosti učenika s teškoćama (prostorna, pomoćne tehnologije, pomagala, sadržajna i dr.), navedeni zdravstveni preduvjeti za pojedini program ne uzimaju se u obzir.** Slijedom navedenog, na potvrdi nadležnoga školskog liječnika, odnosno liječničkoj svjedodžbi medicine rada za pojedino zanimanje, bit će izrekom navedeno da se zdravstveni preduvjet može ispuniti prilagodbom. To je posebice važno u slučajevima kada kandidati s teškoćama u razvoju, odnosno kandidati sa zdravstvenim teškoćama, nisu prethodno pribavili mišljenje službe za profesionalno usmjeravanje Hrvatskoga zavoda za zapošljavanje i time ostvarili pravo upisa uz određene uvjete (izravni upis ili dodatni bodovi) (MZOS, 2015).

Zdravstvene kontraindikacije (preuzeto iz Jedinstveni popis zdravstvenih zahtjeva srednjoškolskih obrazovnih programa u svrhu upisa u I. razred srednje škole, 2015) za zanimanja Upravni referent i Poslovni tajnik su:

- Slabovidnost/sljepoća- gluhoća i teža nagluhost u govornom području.
- Oštećenje glasa i /ili govora koja utječu na komunikaciju.
- Teža oštećenja gornjih ekstremiteta.
- Kronični poremećaji koji značajno remete kognitivno i emocionalno funkcioniranje

Učenici koji imaju bilo koju vrstu oštećenja od navedenih ne mogu upisati ova dva željena zanimanja. Ovaj „nedostatak“ istaknut je i u izvješću pravobraniteljice za osobe s invaliditetom (2015). Istaknula je problem izbora malog broja zanimanja za koja se učenici s teškoćama u razvoju mogu obrazovati, kao i postojanje „tipičnih“ zanimanja za pojedine vrste invaliditeta, što često rezultira prekidom školovanja istih. Postupak profesionalnog usmjeravanja još se u prevelikoj mjeri temelji na medicinskom modelu, polazeći od učenikovih ograničenja. Također se osvrnula na pravo izravnog upisa učenika s teškoćama u srednju školu za koje su ponekad zakinuti, na nemogućnost odabira i mijenjanja rangova obrazovnih programa te na donošenje mišljenja članova Stručnog povjerenstva za profesionalno usmjeravanje u kojima se ponekad ne uvažavaju konkretne okolnosti pojedinog učenika nego se donose na temelju dosadašnjeg programa školovanja i učenikovih teškoća. Srednjoškolsko obrazovanje svakako bi trebalo učiniti dostupnijim za učenike s teškoćama u razvoju te bi nadolazeća kurikularna reforma trebala osigurati nove nastavne programe sa

proširenim listama zanimanja za koje se mogu obrazovati učenici s teškoćama u razvoju. (Izvješće pravobraniteljice za osobe s invaliditetom, 2015).

1.3. Programi školovanja za učenike s teškoćama

Na temelju članka 3.,stavka 4. Pravilnika o osnovnoškolskom i srednjoškolskom obrazovanju učenika s teškoćama (Narodne novine, broj 24/2015), primjereni programi odgoja i obrazovanja za učenike s teškoćama su:

- redoviti program uz individualizirane postupke,
- redoviti program uz prilagodbu sadržaja i individualizirane postupke,
- posebni program uz individualizirane postupke
- posebni programi za stjecanje kompetencija u aktivnostima svakodnevnoga života i rada uz individualizirane postupke

Važno je spomenuti razlike između Redovitog programa uz individualizirane postupke i Redovitog programa uz prilagodbu sadržaja i individualizirane postupke prema članku 5., stavka 1.,2., i 3 ., i članka 6., stavka 1.,2.,3. Pravilnika o osnovnoškolskom i srednjoškolskom obrazovanju učenika s teškoćama u razvoju (Narodne novine, broj 24/2014), ali i ostale programe po kojima se učenici s teškoćama školuju prema istom Pravilniku.

1.3.1. Redoviti program uz individualizirane postupke

Redoviti program uz individualizirane postupke određuje se učenicima koji s obzirom na vrstu teškoće mogu svladavati redoviti nastavni plan i program/kurikulum bez sadržajnog ograničavanja, ali su im zbog specifičnosti u funkcioniranju potrebni individualizirani postupci u radu. Individualizirani postupci omogućavaju različite oblike potpore, prema potrebama učenika, i to s obzirom na: samostalnost učenika; vrijeme rada; metode rada; provjeravanje vještina, znanja i sposobnosti učenika; praćenje i vrednovanje postignuća učenika; aktivnost učenika; tehnološka, didaktička i/ili rehabilitacijska sredstva za rad i primjerene prostorne uvjete.

Individualizirani postupci mogu biti iz jednog, više ili svih predmeta te za svakoga pojedinog trebaju biti razrađeni kao pisani dokument, a izrađuju ga učitelji/nastavnici u suradnji sa stručnim suradnicima škole te su ga dužni dati na uvid roditelju/skrbniku učenika tijekom prve polovice polugodišta.

1.3.2. Redoviti program uz prilagodbu sadržaja i individualizirane postupke

Redoviti program uz prilagodbu sadržaja i individualizirane postupke određuje se učenicima koji s obzirom na vrstu teškoće ne mogu svladavati nastavni plan i program/kurikulum bez sadržajnog ograničavanja te im je zbog specifičnosti u funkcioniranju potreban individualizirani pristup u radu i sadržajna prilagodba. Redoviti program uz prilagodbu sadržaja i individualizirane postupke je redoviti program koji se sadržajno i metodički prilagođava učeniku. Sadržajna prilagodba podrazumijeva individualiziranu prilagodbu nastavnih sadržaja redovitog programa sukladno sposobnostima i sklonostima učenika, a zahtijeva smanjivanje opsega nastavnih sadržaja. Opseg nastavnih sadržaja može se umanjiti do najniže razine usvojenosti obrazovnih postignuća propisanih nastavnim planom i programom/kurikulumom za razred u koji je učenik uključen, a iznad razine posebnog programa

1.3.3. Posebni program uz individualizirane postupke

Posebni program uz individualizirane postupke je vrsta programa u kojoj je posebno strukturirani sadržaj nastavnih planova i programa izrađen prema mogućnostima i sposobnostima učenika. Namijenjen je za učenike koji s obzirom na njihovo funkcioniranje uvjetovano vrstom teškoće i/ili postojanjem više vrsta teškoća ne mogu svladavati redoviti program uz individualizirane postupke ili redoviti program uz prilagodbu sadržaja i individualizirane postupke.

Može se primijenjivati u svim ili pojedinim predmetima. Ako je samo iz pojedinih predmeta, tada učenik ostale predmete prema svojim sposobnostima svladava po redovitome programu uz individualizirane postupke ili redovitome programu uz prilagodbu sadržaja i individualizirane postupke. Ako je iz svih predmeta, provodi se u posebnim razrednim odjelima škole, a provodi ga edukacijski rehabilitator i učitelj/nastavnik sukladno Zakonu i provedbenom propisu koji propisuje odgovarajuću vrstu obrazovanja učitelja, nastavnika i stručnih suradnika.

Iz pojedinih predmeta provodi se u posebnim razrednim odjelima, dok se redoviti program uz individualizirane postupke ili redoviti program uz prilagodbu sadržaja i individualizirane postupke iz ostalih predmeta provodi u redovitome razrednom odjelu.

1.3.4. Posebni programi za stjecanje kompetencija u aktivnostima svakodnevnoga života i rada uz individualizirane postupke

Posebni program za stjecanje kompetencija u aktivnostima svakodnevnoga života i rada uz individualizirane postupke je vrsta programa koji se provodi u odgojno-obrazovnoj skupini kao obvezno osnovno obrazovanje koji s obzirom na funkcionalne sposobnosti učenika ima za cilj osposobiti učenika za najjednostavnije aktivnosti svakodnevnoga života i rada. Provodi se od 6. do 21. godine života.

Učenik završnoga razreda osnovnoškolskoga posebnog programa uz individualizirane postupke, ako nije u mogućnosti nastaviti srednjoškolsko obrazovanje po posebnom programu, uz individualizirane postupke može nastaviti osnovno školovanje u posebnome programu za stjecanje kompetencija u aktivnostima svakodnevnoga života i rada uz individualizirane postupke, ali najdulje do 21. godine života odnosno do završetka nastavne godine u kojoj navršava 21 godinu.

Za učenika srednje škole koji zbog promjena u psihofizičkom stanju nije u mogućnosti nastaviti srednjoškolsko obrazovanje ni po jednom programu osim po ovom, nastavničko vijeće srednje škole dužno je pokrenuti postupak utvrđivanja primjerenoga programa u svrhu uključivanja učenika u taj program.

Posebni programi za stjecanje kompetencija u aktivnostima svakodnevnoga života i rada uz individualizirane postupke provode se u odgojno-obrazovnim skupinama u školama sukladno Mreži školskih ustanova ili uz suglasnost Ministarstva, a izvode ih edukacijski rehabilitatori i učitelji/nastavniki sukladno Zakonu i provedbenome propisu koji propisuje odgovarajuću vrstu obrazovanja učitelja, nastavnika i stručnih suradnika.

Kao oblici podrške u radu s djecom s teškoćama rabe se Program produženog stručnog postupka, Program edukacijsko-rehabilitacijskih postupaka i rehabilitacijski programi.

Kako bi učenici s teškoćama uspješno svladavali navedene programe, vrlo važnu ulogu ima provođenje Individualiziranih odgojno obrazovnih programa od strane nastavnika.

1.4. Individualizirani odgojno obrazovni programi

Prema suvremenom, holističkom pristupu uspješnost učenika s teškoćama ovisi o vrsti i količini potpore koja im se pruža u školovanju i životu. Iz tog proizlazi da učenici s teškoćama mogu biti uspješni u redovitom školovanju ako im se pruži primjerena podrška, tj. provedu prilagodbe u nastavnom procesu i uvjetima školovanja. Za ostvarivanje inkluzivnih potreba učenika s teškoćama Državni pedagoški standard, kao i Hrvatski nacionalni obrazovni standard preporučuju izradu individualiziranog odgojno obrazovnih programa (Ivančić, 2010).

Individualizirani odgojno obrazovni program (IOOP) je pisani dokument pripremljen za točno određenog učenika i plan koji točno određuje ciljeve koje učenik treba postići tijekom određenog razdoblja pomoću strategija podučavanja, resursa i podrške neophodnih za ostvarenje tih ciljeva (Smjernice za proces individualnog obrazovnog plana, 2006). Izrada IOOP-a polazi od procjene razvojnih osobitosti djeteta, sposobnosti, interesa, potreba, vještina i razina znanja iz pojedinih nastavnih predmeta, na temelju kojih se određuje je li učeniku potrebna prilagodba sadržaja i postupaka (ranije naziv prilagođeni program) ili samo odabir postupaka (individualizirani pristup) (Ivančić, Stančić, 2003). U izradi Individualiziranog odgojno obrazovnog programa planiraju se prilagodbe koje se, ovisno o potrebama određenog učenika, mogu odnositi na razine usvajanja sadržaja, vremenske dimenzije (kratkoročni i dugoročni ciljevi i zadaci), izbor metoda, postupaka, sredstava i pomagala. Realizacija programa podrazumijeva praćenje i ocjenjivanje postignuća učenika te evaluaciju samog programa. Bitno je napomenuti da bi se ovaj program trebao izraditi za svakog učenika s teškoćom, neovisno u kojem je području potrebna intervencija (Ivančić, 2010). Osnovna namjena IOOP-a je povećati vjerojatnost napretka učenika s posebnim obrazovnim potrebama u akademskom, socijalnom, emocionalnom, profesionalnom i fizičkom pogledu. Pritom je vrlo važno obratiti pozornost na one faktore kori sprječavaju ili usporavaju napredovanje učenik u ostvarivanju ciljeva (Smjernice za proces individualnog obrazovnog plana, 2006).

IOOP bi trebao biti rezultat timskog rada u kojem svaki član tima daje svoj doprinos. Članove tima čine predstavnici stručnih služba (pedagog, psiholog,edukacijski-rehabilitator, logoped ili socijalni pedagog) roditelji, učitelji, učenik i drugo mjerodavno osoblje i ustanove. Ako za određene zadaće u školi ne postoji adekvatan stručnjak (npr. edukacijski rehabilitator ili psiholog), škola bi se trebala služiti uslugama mobilnog stručnog tima. Vrlo je važno da u rad tima budu uključeni učenici jer oni najbolje znaju što odgovara njihovim obrazovnim potrebama, a i njihove riječi imaju veću težinu nego kada bi netko drugi govorio u njihovo

ime. U suštini, inkluzija se odnosi na povećanje mogućnosti učenika za aktivnom participacijom, a ključno obilježje te sposobnosti je da učenici osjećaju da njihov glas vrijedi kao i glas ostalih, te da su njihove odluke i stavovi jednako djelotvorni u odlukama koje se tiču njih (Carter, 2003). Pri uključivanju na sastanak IOOP-a vrlo im je važno dati upute i objasniti svrhu sastanka, stručne termine i prirodu njihovih teškoća, jer oni sami neće prepoznati svoju ulogu u tome te će ostati nezadovoljni svojim formalnim obrazovanjem (Todd, 2003). Nužno je stvoriti uvjete da na promjene mogu utjecati oni čiji se glasovi rijetko čuju, a koji imaju veliko iskustvo o jakostima i slabostima obrazovnog procesa — a to su sami učenici (Izvješće o radu pravobraniteljiceza djecu, 2015).

1.5. Individualizacija postupaka i prilagodba programa iz percepcije učenika

Pregled literature pokazuje da je velika većina istraživanja usmjerena na učenike u osnovnim školama, dok u srednjim školama istraživanja drastično zaostaju, kako u svijetu tako i kod nas. Na području odgojno obrazovnih znanosti kod nas, može se zapaziti mnoštvo radova o inkluzivnom obrazovanju te o različitim pristupima, mogućim ograničenjima i poteškoćama s kojima se susreću i učenici s teškoćama i njihovi vršnjaci bez teškoća, učitelji i roditelji. No malo je istraživanja koja se tiču percepcije samih učenika s teškoćama o njihovom školovanju, osobito u srednjim školama. Učenike je vrlo bitno saslušati jer upravo oni mogu dati korisne informacije o tome jesu li zadovoljni svojim obrazovanjem i što od njega očekuju.

Brojna istraživanja u svijetu (najčešće američka i engleska) provedena su o detaljima izrade IOOP-a te kako on utječe na obrazovne ishode učenika, no malo je istraživanja o percepciji samih učenika o njihovom IOOP-u (McKenney, 2013). Prema istraživanjima, vidljiva je nedostatna participacija učenika tijekom IOOP procesa (Agran i Hughes, 2008; Lovitt i Cushing, 1994; Martin et al., 2004; Martin, Van Dycke, Greene, et al., 2006; Mason, Field, et al., 2004). te je premalo učenika upoznato sa njihovim IOOP-om i sa cjelokupnim procesom IOOP sastanaka, što dovodi do vjerovanja da mnogi učenici nisu svjesni karakteristika svojih teškoća (Hawbaker,2007). Istraživanje provedeno u Americi prema Agran i suradnici (2008.) koje su proveli sa učenicima srednjih škola pokazuju da je samo 4 od 17 učenika bilo upoznato sa IOOP-om, i samo 9 od 17 učenika je prisustvovalo na sastancima vezanim za njihov IOOP. Također naveli su da 80% učenika koji su sudjelovali u tom istraživanju, nikada nisu pročitali svoj IOOP i većina nije bila upoznata sa ciljevima u njihovom IOOP-u. U istraživanju (Pawley i Tennant,2008.) u kojem su se intervjuirali učenici u srednjim školama rezultati su pokazali velike razlike u njihovom razumijevanju IOOP-a. Od 18 učenika, samo dvoje učenika su znali što je IOOP i bili su uključeni u postavljanju i pregledu ciljeva. Preostali učenici ili su sa tim izrazom bili upoznati ili ga nikada prije nisu čuli. Slično je bilo i istraživanje Lovitt i sur. (1994) u kojem su rezultati pokazali da jespoznaja učenika o IOOP-u bila da su njihovi roditelji morali ići na neki sastanak kako bi potpisali papire i znali više detalja o njihovom dokumentu. Učenici IOOP često opisuju kao nešto konfuzno, odbojno te ne pokazuju prevelik interes (Martin,Lowett, Dycke, 2006).

Kako bi se izradio IOOP, autori navode kako je vrlo važno ukjučiti učenike. U Hrvatskoj je prema Jurčević (2006) prikazan primjer uključivanja učenika u planiranje i izradu IEP-a (individualiziranog edukacijskog programa) u kojem učenik aktivno sudjeluje, razmatra ideje i prijedloge, iznosi svoje mišljenje i daje vlastite ideje i prijedloge. Pritom je program pisan u I. licu jednine jer se na taj način dokazuje sudjelovanje i prihvaćanje odgovornosti učenika za postizanje ciljeva koje si je sam postavio. Ako učenik sam stoji iza cilja koje je postavio, veća je vjerojatnost da će s uspjehom ostvariti taj cilj.

Kako bi se dobio uvid u opće zadovoljstvo sustavom potpore učenika s teškoćama u srednjim školama kod nas provedeno je istraživanje u okviru projekta *„Multidimenzionalna analiza socijalne uključenosti djece s teškoćama i studenata s invaliditetom u obrazovnom procesu“* (Stančić i sur., 2014). Jedan od ciljeva istraživanja bio je ispitati zadovoljstvo sustavom potpore učenicima s teškoćama, odnosno utvrditi razinu očekivanja te procjenu realnoga stanja u srednjim školama temeljem procjena učenika s teškoćama. Uzorak u istraživanju činilo je 870 učenika, a od toga učenici iz strukovnih škola čine većinu (N=862). Kao mjerni instrument korišten je *Upitnik zadovoljstva učenika s teškoćama srednjoškolskom potporom*. Rezultati istraživanja pokazali su kako su učenici istaknuli važnost prilagodbi u načinima provjere znanja (npr. usmeno ili pisano, pitanja za ponavljanje naučenog) kao i prilagodbe u nastavi (npr. metode rada, sažetci za učenje).

*Upitnik zadovoljstva učenika s teškoćama srednjoškolskom potporom*korišten i u istraživanju prema Zurak (2015). Cilj njezinog istraživanja bio je ispitati informiranost srednjoškolaca o individualiziranim edukacijskim programima te njihova očekivanja i zadovoljstvo kroz odnose sa nastavnicima, stručnim suradnicima i vršnjacima. Sudionici istraživanja bili su učenici prvih, drugih i trećih razreda četiri srednje strukovne škole grada Zagreba koji se školuju po individualiziranim odgojno obrazovnim programima (IOOP, prilagodba sadržaja, individualizacija postupaka). Sudjelovalo je sveukupno 45 učenika, a za prikupljanje podataka koristio se anketni upitnik o individualiziranim edukacijskim programima iz percepcije srednjoškolaca konstruiran za potrebe istraživanja. Rezultati istraživanja pokazali su nisu zadovoljni načinima prilagođavanja nastavnih sadržaja, što se odnosilo na prilagodbe u načinima provjere znanja (usmeno-pismeno, unaprijed pripremljena pitanja za test-manji broj učenika) te prilagodbe u nastavi (metode rada, sažetci za učenje- manji broj učenika). Osim toga, istraživanje je pokazalo kako su učenici uglavnom informirani o IOOP-u, te o njihovim pravima vezanima uz IOOP, međutim ne znaju koji program je namijenjen njima.

2. PROBLEM ISTRAŽIVANJA

Učenici s teškoćama u strukovnim srednjim školama u Republici Hrvatskoj često nisu upoznati s osobnim Individualiziranim odgojno obrazovnim programom prema kojem se školuju, odnosno pravima koja putem svoje teškoće ostvaruju. Samim time onemogućena im je sposobnost pružanja vrijednih informacija o svojim potrebama kako bi se izradio kvalitetniji IOOP koji bi im olakšao svladavanje nastavnih sadržaja. Zbog toga što im nedostaju znanja i vještine, učenici postaju nezadovoljni svojim obrazovanjem te češće odustaju od školovanja. Druga zabrinjavajuća situacija je ta što učenici dolaze u srednju školu dolaze bez prateće dokumentacije jer roditelji često odlučuju pokušati s nastavkom školovanja bez informiranja nove škole o rješenju za prilagođeni ili individualizirani program, jer većina njih vjeruje da učenik može uspjeti bez potpore. Samim time škola ne prepoznaje uzroke teškoća, a učenici svakim danom postaju sve nezadovoljniji te nižu neuspjehe. Neizostavna komponenta kako bi se zadovoljstvo obrazovanjem učenika povećalo je svakako edukacija nastavnika i timski rad svih stručnjaka koji su uključeni u rad djeteta s teškoćom, ali i svjesnost roditelja o mogućnostima, teškoćama svoga djeteta i važnosti prezentiranja dokumentacije prilikom upisa u srednju školu.

Dosadašnjih nekoliko istraživanja pokazala su kako učenici s teškoćama u razvoju itekako imaju sposobnost percipiranja školskog života te osiguravaju vrijedne spoznaje koje su ključne u donošenju odluka koje se odnose na njihove obrazovne potrebe. Činjenica je da nemaju priliku sudjelovati u odlukama koje se njih tiču jer su nedovoljno informirani o svojim pravima. Istraživanja ukazuju na nedostatak nastavnika koji su adekvatno pripremljeni za rad s djecom s posebnim obrazovnim potrebama. Oni se sami smatraju nespremnima i nedovoljno kompetentnima za udovoljavanje posebnim odgojno-obrazovnim potrebama različitim skupinama učenika. Posljedica takvih nedostataka jesu otpori uključivanju učenika s teškoćama u redovan sustav obrazovanja. Edukacije i razna usavršavanja predstavljaju ključnu prekretnicu u radu s djecom. Istraživanja ukazuju na potrebu edukacija nastavnika, ali i na superviziju i pomoć u njihovom radu od strane stručnjaka različitih profila.

Ovo istraživanje upravo problematizira potrebu za uvažavanjem perspektive učenika srednjih škola, vezano uz prethodno ostvarenu podršku, potrebe i očekivanja od obrazovanja i škole. Uvažavanje perspektive učenika pomaže stručnjacima da osvijeste važna područja za djelovanje, te je u skladu s suvremenim polazištem u participativnim istraživanjima, koja polaze od aktivnog uključivanja samih korisnika neke usluge i njezino kreiranje, provedbu i evaluaciju.

3. CILJ ISTRAŽIVANJA

Percepcija djece s teškoćama u razvoju o svom školovanju u srednjim školama još uvijek je premalo istražena, a još manje zastupljena u Republici Hrvatskoj. Većina istraživanja usmjerena je edukacijsko-rehabilitacijske postupke i pristupe te na njihovu učinkovitost za djecu s teškoćama u razvoju, dok vrlo malo istraživanja govori o tome kako djeca percipiraju svoje školovanje i sve komponente unutar njega.

Stoga je cilj ovog kvalitativnog istraživanja dobiti uvid u perspektivu učenika s teškoćama u razvoju o informiranosti o njihovim pravima tijekom obrazovanja te očekivanjima i iskustvima sustavom potpore putem prilagođenih programa i /ili individualiziranih postupaka i podrškom nastavi.

Sukladno cilju postavljena su slijedeća istraživačka pitanja:

1. Kakva je informiranost učenika s teškoćama u razvoju o njihovim pravima tijekom obrazovanja u srednjoj Upravnoj školi?
2. Kakvo je iskustvo učenika s teškoćama u razvoju sustavom potpore putem prilagođenih programa i /ili individualiziranih postupaka u nastavi u srednjoj Upravnoj školi?
3. Kakva su očekivanja učenika s teškoćama u razvoju glede podrške u nastavi isustava podrške u srednjoj Upravnoj školi?

S obzirom na cilj istraživanja i istraživačka pitanja u ovom istraživanju pripremljena su **sljedeća pitanja za fokus grupni intervju:**

1. Koliko ste upoznati sa svojim pravima kao učenici s teškoćama u razvoju? Ako ne znaju, tko bi Vam trebao reći o vašim pravima? (Čemu mogu služiti ta prava?)
2. Možete li svojim riječima objasniti što po vama individualizacija podrazumijeva?
3. Možete li svojim riječima objasniti što po vama prilagodba nastave podrazumijeva?
4. Koje Vi prilagodbe u nastavi imate od svojih nastavnika? (Pišete li duže ispite, imate li veća slova, dodatna pojašnjenja i upute i sl.)
5. Na koji način nastavnici prepoznaju vaše potrebe u nastavi? (Prepoznaju li vaši nastavnici kada vam nešto treba, kako Vam pristupaju?)

6. Što to nastavnici konkretno rade u nastavi kako bi Vam olakšali?- stručni predmeti, učenje, domaći uradci,testovi (mentalne mape,sažetci, ističu ključne pojmove, manja količina zadataka)
7. Tko vam najviše pomaže i na koji način u školi kada vam je pomoć potrebna?
8. Što Vam nedostaje u podršci u nastavi?
9. Što Vam predstavlja najveći problem u nastavi?
10. Da li bi još istaknuli nešto što nismo spomenuli, a smatrate da je bitno u vašem obrazovanju?

4. METODE ISTRAŽIVANJA

4.1. Sudionici istraživanja

Ispitivanje je provedeno na uzorku učenika (N=5) iz trećeg razreda srednje Upravne škole u Zagrebu. U ispitivanju su sudjelovale 4 učenice i 1 učenik. U dogovoru s pedagoginjom škole, odabrano je njih petero koji se školuju u redovnim razrednim odjelima temeljem rješenja o primjerenom obliku školovanja (prilagođeni program (1 učenik) i redoviti program uz individualizirani postupak (4 učenice) za zanimanje Upravni referent.

Način na koji su sudionici pozvani u istraživanje bio je preko pedagoginje srednje škole u koju učenici već imaju razvijeno povjerenje i koja dobro poznaje sudionike. U razgovoru s pedagoginjom predstavljen je cilj i svrha istraživanja te je odlučeno kako će ona posredovati između istraživača, sudionika i njihovih roditelja. Pedagoginja je najprije kontaktirala roditelje učenika kojima je objašnjena svrha istraživanja, svatko je dobio **Izjavu o suglasnosti** kojom potvrđuju sudjelovanje njihovog djeteta u istraživanju, a gdje je apsolutno naglašen princip anonimnosti. Nakon što su roditelji dali svoju suglasnost, pedagoginja je učenicima ukratko predstavila istraživanje te ih zamolila za odaziv u istraživanje. Nakon odaziva učenika i njihovih roditelja, istraživač je kontaktirao pedagoginju te dogovorio termin provođenja intervjua.

Za potrebe ovog istraživanja kreiran je i **Sporazum istraživača i sudionika istraživanja** te je predstavljen roditeljima i djeci.U prvom kontaktu s obitelji pedagoginja je opisala temu, cilj i svrhu istraživanja, jasno navodeći ulogu i doprinos sudionika samom istraživanju. Nakon pristanka sudionika na istraživanje prije samog provođenja intervjua predstavljen je sporazum istraživača i sudionika na način da se zajedno sa sudionicima detaljno pročitao sporazum za istraživanje radi pojašnjavanja. Nakon toga pojedini sudionik istraživanja imao je pravo ponovno pročitati sporazum samostalno bez prisustva istraživača te izraziti svoje mišljenje o istom, a ako je bio suglasan potpisao/la je sporazum za istraživanje. Potrebno je naglasiti da je za učenike s teškoćama Sporazum istraživača i sudionika istraživanja bio prilagođen kao i sva pitanja tijekom intervjua vodeći se principima građe lake za čitanje i razumijevanje. Obrasci sporazuma istraživača i sudionika istraživanja nalaze se u prilozima.

4.2. Metoda prikupljanja podataka

S obzirom na cilj istraživanja i postavljena istraživačka pitanja u ovom je istraživanju korišten kvalitativni pristup prikupljanja podataka. Budući da su odgovori sudionika jedini izvor podataka o fenomenu koji se istražuje korišten je polustrukturirani intervju kao tehnika prikupljanja podataka. Polustrukturirani intervju je tehnika prikupljanja podataka u okviru koje istraživač ima unaprijed pripremljen podsjetnik za intervju, koji sadrži teme i okvirna pitanja, ali slijedi logiku razgovora i slobodu sudionika istraživanja u odgovaranju te ostavlja mogućnost da se otvore neke nove teme, koje su važne sudioniku (Tkalac Verčić i sur., 2010). Polustrukturirani intervju koji se provodio sa učenicima s teškoćama u razvoju, sadržavao je pitanja strukturirana kao građa jednostavna za čitanje i razumijevanje. Građa jednostavna za čitanje i razumijevanje (easy-to-read) pretpostavlja adaptaciju teksta na način da su jezične strukture jednostavne, a jezična značenja jasna (International Federation of Library Associations and Institutions, 2010). Provedba intervjua s učenicima s teškoćama u razvoju predstavlja participativno inkluzivno istraživanje, koja se temelje na uvažavanju mišljenja i aktivnoj ulozi osoba s invaliditetom u istraživačkom procesu (Walmsley, Johnson, 2003). U participativnim istraživanjima uloga istraživača je slična ulozi facilitatora procesa istraživanja koji pruža ideje, iskustva i stručno znanje, dok sudionici istraživanja pružaju informacije i njihovo razumijevanje (Sense, 2006).

Osim kvalitativnog pristupa, za interpretaciju četvrtog pitanja korištena je desktiptivna analiza podataka. Četvrto pitanje učenicima je bilo postavljeno u okviru check liste koja se sastojala od 28 primjera didaktičko-metodičke podrške koji se primjenjuju u radu s učenicima s teškoćama.

U pripremi provedbe ovog polustruktriranog intervjua detaljno se planiralo pozivanje u istraživanje i objašnjavanje cilja i svrhe istraživanja.Posebno se u planiranju istraživanja vodilo računa o dobrobiti učenika s teškoćama u razvoju te se u oblikovanju pitanja rukovodilo principima participacije i poticanja na diskusiju uz uvažavanje perspektive same osobe.

4.3. Način provedbe istraživanja

Istraživanje je planirano tjednima prije provođenja intervjua, a uključivalo je proučavanje literature za sastavljanje teorijskog koncepta istraživanja, definiranje cilja istraživanja i istraživačkih pitanja,traženje odobrenja Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske,izradu poziva u istraživanje, suglasnosti za roditelje, sporazuma istraživača i sudionika istraživanja, planiranje provedbe intervjua sastavljanjem pitanja te planiranje mjesta provedbe istraživanja. Pitanja koja su sastavljena za provođenje intervjua navedena su u dijelu koji se odnosi na interpretaciju.

Istraživanje je provedeno prije nastave učenika u Upravnoj školi u prostoru ureda stručnog suradnika, iako je zamišljeno i dogovoreno drugačije (u prostoru knjižnice u terminu nakon nastave). Ispitanici su bili učenici s teškoćama trećeg razreda, koji se školuju za zanimanje i Upravnog referenta. Prije provođenja još im je jednom objašnjena svha istraživanja te njihova važnost sudjelovanja. Za intervju je pripremljeno osvježenje (grickalice i sokovi). Intervju je trajao 45 minuta te se tri puta morao prekinuti zbog ometanja školskog osoblja, iako je prethodno učinjeno sve kako do toga ne bi došlo. Kod učenika je u početku intervjua primjećena nervoza jer se nisu mogli oteti dojmu da se razgovor snima. Isto tako, možda su stekli dojam povezanosti istraživača s nastavnicima škole pa su bili oprezni pri iznošenju informacija. Međutim kako se razgovor odvijao postajali su opušteniji i razgovorljiviji. Pojedim učenicima trebalo je tijekom razgovora modificirati (pojasniti) pitanja zbog nerazumijevanja. Isto tako od bitne važnosti bila su i dodatna pitanja kako bi ih se potaklo da iznesu što više bitnih informacija o određenom pitanju. Nakon provođenja intervjua učenici su bili zamoljeni prisustvovati nastavi zbog završnih ispita, ali se stigao obaviti kratak neformalan razgovor sa svakim od njih.

Provedeno istraživanje u svojoj fazi planiranja, provedbe i prikazivanje rezultata slijedi načela Etičkog kodeksa istraživanja s djecom (Vijeće za djecu Vlade RH, 2003) koja uključuju: dragovoljno sudjelovanje djece u istraživanju i pristanak njihovih roditelja, povjerljivost, tajnost i anonimnost podataka o ispitanicima te povoljan omjer boljitka/rizika za ispitanike.

Sporazum istraživača i sudionika istraživanja korišten u ovom istraživanju sastojao se od objašnjenja svrhe istraživanja, prava i uloge ispitanika te odgovornosti istraživača u istraživanju. Svi su učenici dobili po jedan primjerak te su ga u odsutnosti istraživača potpisali.

5. KVALITATIVNA ANALIZA PODATAKA

Za potrebe ovog istraživanja u analizi korišten je pristup poznat u literaturi kao analiza okvira. Za razliku od drugih kvalitativnih metoda prikupljanja i analize kvalitativnih podataka, kod analize okvira ključne teme za koju želimo dobiti odgovore unaprijed su definirani. Istraživanje se u pravilu provodi jednokratno i u vremenski ograničenom razdoblju. Iako odražava originalna opažanja i refleksije ljudi koji sudjeluju u prikupljanju podataka, prikupljanje podataka je strukturiranije nego što je to tipično za kvalitativna istraživanja, a analiza podataka je jednostavnija (Pope i Mays, 2000.; Lacey i Luff, 2007., prema Ajduković, Urbanc, 2010).

Kvalitativna analiza podataka osim što može produbiti naše razumijevanje pojave također može ukazati i uputiti na ono što kriju subjektivna iskustva nedohvatljiva drugim sredstvima (Milas, 2005., prema Laklija i sur., 2011). Kvalitativna analiza podataka je sukladno tome definirana kao »metoda istraživanja za subjektivnu interpretaciju pisanog/ tekstualnog sadržaja kroz sustavan klasifikacijski proces kodiranja i identifikacije tema ili obrazaca« (Hsieh i Shannon, 2005., prema Laklija i sur., 2011). Prikupljeni podaci kroz polustrukturirani intervju bili su transkribirani, nakon čega su postupcima strukturiranja i sažimanja podataka u kvalitativnoj analizi organizirani u kodove i kategorije, slijedeći jasne korake koji vode istraživača u analizi prikupljenih podataka. Naposlijetku je dobivena tablica sa kategorijama i temama koje su bitne za ovo istraživanje.

5.1. Prikaz i interpretacija kvalitatvnih nalaza istraživanja

Temeljem kvalitativne analize podataka u ovom poglavlju prikazani su nalazi istraživanja koji su oblikovani u tematska područja i koji će u ovom poglavlju biti interpretirani. Za navedeno tematska područja prikazane su specifične teme koje ih objašnjavaju, a koje su opisane kroz kategorije koje pripadaju pojedinoj specifičnoj temi.

U tablici 5. prikazano je tematsko područje *Informiranost učenika s teškoćama u razvoju o pravima tijekom obrazovanja.*

Interpretacija nalaza istraživanja odnosi se na **prvo** postavljeno istraživačko pitanje:“Kakva je **informiranost** učenika s teškoćama u razvoju o njihovim pravima tijekom obrazovanja u srednjoj Upravnoj školi?“.

Tablica 5. Prikaz kvalitativne analize podataka tematskog područja *Informiranost učenika s teškoćama u razvoju o pravima tijekom obrazovanja*

TEMATSKO PODRUČJE: INFORMIRANOST UČENIKA S TEŠKOĆAMA U RAZVOJU O PRAVIMA TIJEKOM OBRAZOVANJA	
Teme	**Kategorije**
Informiranost o podršci i prilagodbama tijekom školovanja	• Prava na osobnog pomagača na ispitima državne mature, produljeno vrijeme za polaganje ispita na državnoj maturi i u školi, odgovaranje po dogovoru
Informiranost o prilagodbama tijekom školovanja	• Pravo na odabir načina (usmeno, pismeno) odgovaranja te pravo na produljeno vrijeme za rješavanje testova • Pravo na odabir načina (usmeno) te pravo na smanjenu količinu gradiva, ovisno o vrsti programa kojeg učenik pogađa • Pravo na odabir načina odgovaranja • Pravo na odgovaranje prema dogovoru , na smanjen broj zadataka, prilagodbu teksta u smislu većeg fonta slova
Informiranost o individualizaciji	• Individualizacija kao mogućnost odabira željenog vremena za odgovaranje • Individualizacija kao pristup u kojem su učenici samostalni te se ne oslanjaju na pomoć drugih • Individualizacija kao pristup u kojem profesor individualno prilagođava gradivo učeniku. • Individualizacija kao pristup u kojem se ističe samostalnost učenika uz pomoć profesora u okviru bilješki. • Individualizacija kao dogovor učenika i profesora u vezi odgovaranja i kao pristup u kojem profesor prilagođava test učeniku
Informiranost o prilagođenom programu	• Objašnjenje prilagođenog programa kao smanjenja količine gradiva i broja pitanja u testu • Objašnjenje prilagođenog programa kao prilagođavanja profesorovog programa radi razumljivosti učeniku • Objašnjenje prilagođenog programa kao prilagođavanja gradiva i materijala za učenje • Objašnjenje prilagođenog programa kao laganijeg programa u kojem se prilagođava nastava, profesor, način odgovaranja i testovi učeniku. • Objašnjenje prilagođenog programa kao programa u kojem profesor nudi mogućnost odabira načina odgovaranja, smanjuje broj zadataka u testu te ističe bitne činjenice koje učenik mora zapisati.

Učenici koji su sudjelovali u ovom istraživanju ističu kako je vrlo važno da učenici s teškoćama u razvoju budu informirani o svojim pravima tijekom obrazovanja u različitim

područjima i da ih ostvaruju. **Prva tema** koju su učenici prepoznali je informiranost o podršci i prilagodbama tijekom školovanja u kojoj, prema njihovim izjavama, ističu pravo na osobnog pomagača na ispitima državne mature, produljeno vrijeme za polaganje ispita na državnoj maturi i u školi i odgovaranje po dogovoru, gdje učenica objašnjava kako joj se lakše izražavati usmeno, nego pismeno u nekim predmetima.

Druga tema koju su učenici prepoznali je informiranost o prilagodbama tijekom školovanja gdje su istaknuli pravo na odabir načina odgovaranja, pravo na produljeno vrijeme za rješavanje testova, pravo na odgovaranje prema dogovoru, pravo na smanjenu količinu gradiva- ovisno o vrsti programa kojeg pohađaju, smanjen broj zadataka, prilagodbu teksta u smislu većeg fonta slova. Kada je riječ o srednjoškolskim programima važno je voditi brigu o kompetencijama učenika za buduće zanimanje jer profil zanimanja i kompetencije učenika ne smijemo narušiti!

Niz izjava učenika odnosio se na sljedeću temu vezanu uz informiranost o individualizaciji. Neki od njih individualizaciju vide kao mogućnost odabira željenog vremena za odgovaranje ili prema, drugim riječima, dogovor između učenika i profesora u vezi odgovaranja, ovisno o željama učenika. Također ističu individualizaciju kao pristup u kojem nastavnik prilagođava individualno testove i gradivo učeniku. Jedna učenica poima individualizaciju kao pristup u kojem se ističe samostalnost učenika uz pomoć nastavnika u okviru bilješki, te takav način, prema njezinoj izjavi, pridonosi njezinoj boljoj organizaciji.

Niz izjava učenika odnosio se i na **temu vezanu uz informiranost** o prilagođenom programu. Učenici su istaknuli sličnost redovitog programa uz individualizirane postupke i redovitog programa uz prilagodbu sadržaja i individualiziranih postupaka, ali ipak redoviti program uz prilagodbu sadržaja i individualiziranih postupaka vide kao laganiju vrstu programa. Prema izjavama učenika prilagođeni program je program u kojem se smanjuje količina gradiva i broj pitanja ili zadataka u testu, nudi mogućnost odabira načina odgovaranja, ističu bitne činjenice koje učenik mora zapisati. Opisuju prilagođeni program i kao program u kojem se prilagođava nastava, gradivo, prisup nastavnika, materijal za učenje učeniku te prema njihovim izjavama, profesorov program radi razumljivosti učeniku.

U tablici 6. prikazano je tematsko područje: *Iskustvo podrške učenika s teškoćama u razvoju sustavom potpore.*

Interpretacija nalaza istraživanja odnosi se na **drugo** postavljeno istraživačko pitanje:"Kakvo je **iskustvo podrške** učenika s teškoćama u razvoju sustavom potpore putem prilagođenih programa i /ili individualiziranim postupcima u nastavi u srednjoj Upravnoj školi?

Tablica 6. Prikaz kvalitativne analize podataka tematskog područja *Iskustvo podrške učenika s teškoćama u razvoju sustavom potpore*

TEMATSKO PODRUČJE: ISKUSTVO UČENIKA S TEŠKOĆAMA U RAZVOJU SUSTAVOM POTPORE	
Teme	Kategorije
Prilagodbe u nastavi i na ispitima	• Provjeravanje razumijevanja uputa i zadataka, dodatno pojašnjavanje, testovi na zaokruživanje i podcrtavanje zbog teškoća u pisanju, produljeno vrijeme za rješavanje ispita u matematici • Mogućnost korištenja računala pri pisanju (biologija, Uredsko poslovanje i dopisivanje),usmeno odgovaranje iz biologije, prilagodbe na testovima iz engleskog jezika (dodatno objašnjavanje zadataka, manji broj zadataka) • Prilagođavanje testova- veći font slova, zadaci na zaokruživanje i nadopunjavanje te pisanje vježbi iz Uredskog poslovanja na računalu zbog specifičnosti teškoće
Prepoznavanje potreba u nastavi	• Prepoznavanje potreba u nastavi kroz dodatno objašnjavanje gradiva i ocjene te davanje smjernica za ispravljanje grešaka u testu ili eseju
Prilagodbe u usvajanju znanja	• Objašnjavanje,označavanje ili podcrtavanje materijala za učenje • Mogućnost crtanja i rješavanja računa u bilježnici, umjesto na ploči, zbog specifičnosti teškoće
Prilagodbe na ispitima	• Mogućnost usmenog odgovaranja testa u dva dijela zbog specifičnosti teškoće • Mogućnost dužeg pisanja i ponavljanja prijepisa
Prijedlog materijala za učenje	• Umne mape i skripte iz hrvatskog jezika • Prijedlog za izrađivanje skripti
Prilagodba količine gradiva	• manja količina gradiva na provjerama iz književnosti i gramatike (hrvatski jezik)
Smjernice za usvajanje znanja	• Materijal „bilješka"sa osnovama pomoću kojih se učenica priprema za ispit/odgovaranje i davanje pitanja kako bi dobila pozitivnu ocjenu

Smjernice u načinu usvajanja znanja	• Prilagodbe u matematici (korištenje, kalkulatora, formula, unaprijed dobivenih zadataka
Smjernice za prilagodbu od strane stručnjaka	• Nalaz s preporukama profesorice Zrinjke Stančić zbog specifičnosti teškoće
Prilagodbe u načinu poučavanja učitelja	• Prijepis teksta na papiru i individualno diktiranje profesora učeniku
Podrška školske zajednice	• Pomoć svih članova školske zajednice u skladu s mogućnostima • Pomoć profesora i prijatelja • Pomoć prijatelja iz razreda i profesora
Podrška vršnjaka iz razreda	• Pomoć vršnjaka koji su se pokazali uspješnima u svladavanju gradiva u školi
Podrška majke u učenju	• pomoć majke u učenju • pomoć majke u podcrtavanju bitnih činjenica za učenje
Podrška asistentice u nastavi	• Pomoć asistentice u zapisivanju gradiva i usmjeravanju za vrijeme prijepisa teksta na papiru
Zadovoljstvo ostvarenom podrškom	• Zadovoljstvo podrškom u nastavi i ne zahtijevanje promjena
Teškoće zbog pristupa profesora	• Brzo diktiranje profesora
Poteškoće u usvajanju sadržaja u nastavi matematike	• Teže shvaćanje Matematike i više vremena za shvaćanje što profesorica želi reći
Poteškoće u načinu svladavanja gradiva	• Problem sa ponavljanjem izdiktiranog materijala, poteškoće shvaćanja umnih mapa i zaostajanje za drugima u razredu zbog nemogućnosti brzog pisanja velikog broja znakova zbog specifičnosti teškoće
Poteškoće u predmetima iz jezika	• Problem i loš školski uspjeh u nastavnim predmetima Hrvatski jezik, Engleski jezik, Njemački jezik
Nezadovoljstvo učenika postupcima profesora pri vrjednovanju znanja	• Podcrtavanje materijala za učenje i prilagodbe učeniku od strane profesora podrazumijevaju manju ocjenu učenika

Glavno pitanje drugog tematskog područja glasi: "Kakvo je **iskustvo podrške** učenika s teškoćama u razvoju sustavom potpore putem prilagođenih programa i /ili individualiziranim postupcima u nastavi u srednjoj Upravnoj školi?

Tema, koju su učenici prepoznali u okviru drugog tematskog područja, odnosi se na iskustvo podrške učenika s teškoćama u razvoju u školi u kojima se ističu prilagodbe u nastavi i na ispitima. Unutar prilagodbi na ispitima učenici ističu provjeravanje razumijevanja uputa i zadataka te dodatno pojašnjavanje profesorice iz talijanskog i engleskog jezika. Učenica ističe i testove sa grupom na zaokruživanje i nadopunjavanje iz Informatike, *jer joj je, prema njezinim riječima, teško pisati.* Učenici navode kako imaju mogućnost dužeg pisanja i ponavljanja prijepisa u stručnim predmetima, produljeno vrijeme za rješavanje ispita u matematici. Jedna učenica je opisala kako ima mogućnost odgovaranja testa u dva dijela jer

je, *prema njezinim riječima, jako spora i puno joj je teže pisati test nego odgovarati*. Učenici također ističu prilagođavanje ispitnog materijala u smislu većeg fonta slova te prilagođavanje količine gradiva na testu u smislu manjeg broja zadataka. Unutar prilagodbi u nastavi učenici su naveli mogućnost korištenja računala pri pisanju iz predmeta Biologija i Uredsko poslovanje i dopisivanje (pisanje vježbi).
Iduća tema koju je učenica navela odnosi se na prepoznavanje potreba u nastavi od strane profesora u kojoj ističe dodatno objašnjavanje gradiva i ocjene te davanje smjernica za ispravljanje grešaka u testu ili eseju, a prema njezinoj izjavi to podrazumijeva *dolazak profesorice do njezine klupe kada vidi da joj nešto nije jasno, objašnjavanje te obrazloženje ocjene, odnosno zašto ju je dobila i što bi sve trebala popraviti.*

Sljedeća tema koju su učenici prepoznali odnosi se na prilagodbe u usvajanju znanja kroz objašnjavanje, označavanje ili podcrtavanje materijala za učenje. Učenica je također istaknula mogućnost crtanja i rješavanja računa iz knjiženja u bilježnici zbog toga što je, *prema njezinoj izjavi, profesor uvidio da joj je jako teško povući ravnu crtu zbog specifičnosti teškoće pa joj je dozvolio rad u klupi, umjesto na ploči.*

Iduća tema koju su učenici prepoznali je prijedlog materijala za učenje u okviru kojeg učenici navode umne mape i skripte iz hrvatskog jezikačiju je izradu, prema njihovim riječima, predložila profesorica iz hrvatskog jezika kako bi si olakšali gradivo.

Nadalje, učenici su kao **temu** prepoznali i prilagodbu količine gradiva kroz manju količinu gradiva na provjerama iz književnosti i gramatike, od strane profesorice iz hrvatskog jezika.
Iduća tema koju je učenica prepoznala odnosi se na smjernice za usvajanje znanja u kojoj ističe materijal „bilješku“ koju dobije od profesora, a prema njezinoj izjavi, *u njoj se nalaze osnove koje bi trebala naučiti za pozitivnu ocjenu* te dobivanje pitanja za ispit od strane profesora iz Gospodarstva, koje prema vlastitoj izjavi, *samoincijativno traži za svako odgovaranje.*

Sljedeće teme koje je učenica opisala isprepliću se i odnose na smjernice u načinu usvajanja znanja unutar kojih se nalaze prilagodbe u matematici i smjernice za prilagodbu od strane stručnjaka unutar kojih se nalazi nalaz s preporukama stručnjaka. Prema njezinoj izjavi, *problemi iz matematike su riješeni intervencijom profesorice Zrinjke Stančić koja je u nalazu navela prilagodbe koje je za učenicu potrebno učiniti u matematici*, a odnose se na rješavanje

zadataka pomoću kalkulatora, mogućnost korištenja formula te dobijanje zadataka unaprijed zbog specifičnosti teškoće. Izjava pokazuje da nastavnica matematike uvažava preporuke, što je dobro i za učenicu i za nastavnicu.

Iduća tema koju su učenici prepoznali odnosi se na prilagodbe u načinu poučavanja. Zbog poteškoća rada u intersteno programu na računalu gdje se u jednoj sekciji nalazi tekst koji se treba prepisati, a u drugoj sekciji pisati tekst uz vremensko ograničenje, učenica je kao prilagodbu profesorice navela prijepis teksta na papiru. Osim toga, navela je kao prilagodbu i individualno diktiranje profesorice zbog specifičnosti teškoće te nemogućnosti praćenja tempa ostalih učenika.

Iduća tema ovog tematskog područja koju su učenici istaknuli odnosi se na podršku školske zajednice koju ostvaruju kroz pomoć profesora i prijatelja, u skladu s njihovim mogućnostima. **Tema** koja se nadovezuje na prethodnu odnosi na podršku vršnjaka u razredu, gdje učenici opisuju kako traže pomoć prijatelja koji razumiju, odnosno koji su se pokazali uspješnima u savladavanju gradiva u školi. Također ističu kako im oni žele pomoći i objasniti gradivo čak i više puta ukoliko je potrebno. Učenica je *istaknula i pomoć prijatelja prilikom nošenja školske torbe, kada ona nije u mogućnosti.* Osim vršnjačke potpore kao zasebnu **temu** učenici su prepoznali i podršku majke u učenju koja se, prema njihovim riječima, ogleda u podcrtavanju materijala za učenje, odnosno bitnih činjenica. *Prema riječima učenice, ukoliko kod kuće zapne s učenjem, jer dosta se puta zna dogoditi da je to naširoko opisano, onda joj mama uskoči i podcrta ..e ovo ti je bitno, to trebaš naučiti!*

Učenica je kao **temu** prepoznala i podršku asistentice u nastavi koja se odnosi napomoć asistentice u zapisivanju gradiva i usmjeravanju za vrijeme prijepisa teksta na papiru. Učenica *je pojasnila da kada joj profesorica da prijepis teksta na papiru, asistentica sjedi pored nje i vidi kad se izgubi i onda joj prstom pokaže gdje je stala ili zapisuje sve što ona ne stigne!*

Sljedeća tema koju su učenici prepoznali odnosi se na zadovoljstvo ostvarenom podrškom . Učenik je istaknuo zadovoljstvo ostvarenom podrškom u nastavi te ne zahtijevanje daljnih promjena, a učenica je istaknula zadovoljstvo odnosom profesora prema učenicima s teškoćama.

Iz razgovora s učenicima proizlašle su i teme koje se odnose na loša iskustva u nastavi, odnosno teškoće.

Prva tema koju su učenici prepoznali odnosi se na teškoće zbog pristupa profesora u kojoj ističu brzo diktiranje profesora.

Druga tema koju je učenica prepoznala odnosi se na poteškoće u usvajanju sadržaja u nastavi matematike, u kojima se ističe teže shvaćanje Matematike i više vremena za shvaćanje što profesorica želi reći.

Treća tema u ovoj skupini koju je učenica prepoznala odnosi se na poteškoće u načinu svladavanja gradiva u kojima ističe problem sa ponavljanjem izdiktiranog materijala,*odnosno izjavljuje kako profesori diktiraju tri sata materijal, a onda četvrti sat traže da se sve ponovi, što njoj predstavlja problem jer ne može toliko znakova napisati.* Učenica također navodi kako ima poteškoće u shvaćanju umnih mapa te zaostaje za drugima u razredu zbog nemogućnosti brzog pisanja velikog broja znakova zbog specifičnosti teškoće.

Kao **četvrta tema** koju je učenica prepoznala u ovoj skupini izdvojile su se poteškoće u predmetima iz jezika u kojima ističe probleme i loš školski uspjeh u hrvatskom, engleskom i njemačkom jeziku.

Kao **petu temu** loših iskustava u nastavi učenici su istaknuli nezadovoljstvo pri vrjednovanju njihova znanja. Učenica je posebno istaknula kako se podrazumijeva, *ako profesori nekome nešto podcrtavaju ili prilagođavaju da je to za ocjenu dovoljan i misli da to nije u redu jer zna za puno više.* Ovaj problem potvrđen je i u istraživanjima. Praksa pokazuje da učitelji i nastavnici često dolaze u nedoumice i griješe kad se radi o vrednovanju i ocjenjivanju postignuća učenika s posebnim obrazovnim potrebama, posebno onih kod kojih su prisutne teškoće u učenju (Ivančić, Stančić, 2006). Učenici za koje su rješenjem propisani prilagođeni programi i/ili individualizirani postupci (danas Individualizirani odgojno-obrazovni programi s naznakom modela) vrlo često dobivaju niske ocjene, posebno u predmetnoj nastavi, pri čemu im se rijetko daju obrazložene povratne informacije tako da ocjenjivanje slabo pomaže poboljšavanju njihovih postignuća. Dugotrajna neuspješnost s vremenom dovodi do gubitka samopouzdanja i samopoštovanja učenika te postaju nesretni. Kako bi vrednovanje i ocjenjivanje učenika s posebnim obrazovnim potrebama ispunilo svoju svrhu potrebno je da ga učitelji/nastavnici/, u duhu obrazovnih standarda, provode unutar kurikuluma koji uvažava različitost učenika (Matijević, 2004.). Prema istraživanju Grmek Ivanuš i sur. (2011) učitelji bi trebali više razgovaratis učenicima o očekivanim ishodima učenja,kriterijima ocjenjivanja, kriterijima ocjenjivanja,učestalim pogrješkama tijekom ispitivanja znanjate općenito posvetiti

više pažnje objašnjavanjuocjena i razlozima slabijih postignuća (Gipps,1994; Ivanuš Grmek i Javornik Krećić, 2004;Grmek Ivanuš i sur., 2011 prema Ivančić, Stančić, 2013).

Svi pet učenika se složilo kako su im najteži predmeti u školi Hrvatski jezik i Matematika te da im nisu među omiljenijim predmetima. To odgovara i većini učenika tipičnog razvoja jer ipak radi se o zahtjevnijim predmetima gdje su posebno važne metode i pristupi u poučavanju. Učenici s teškoćama upravo u ovim nastavnim predmetima teže ostvaruju planirane ishode. Istraživanja koja su napravljena među osnovnoškolcima na satima hrvatskoga jezika pokazuju da učenici hrvatski jezik, nažalost, svrstavaju u manje drage predmete. Zajedno s matematikom, hrvatski jezik dijeli posljednja mjesta na ljestvicama omiljenih predmeta (Miljević-Riđički i sur.,2004 prema Pavličević Franić, 2011), što je potvrđeno i ovim istraživanjem sa srednjoškolcima. Učenici smatraju da je gradivo prezahtjevno, ali i sadržajem preopsežno pa vrlo često moraju tražiti dodatnu pomoć kako bi ga uspješno savladali. Istraživanja također pokazuju da učenici u nastavi hrvatskoga jezika premalo komuniciraju (usmeno i pismeno), a nastava se uglavnom svodi na učenje i zapamćivanje gramatičko-pravopisnih činjenica (Pavličević-Franić i Aladrović, 2008.). Međutim, u ovom slučaju je vrlo bitno da učenici koji se školuju za zanimanje upravnog referenta i poslovnog tajnika kompetentnovladaju gramatičko-pravopisnim pravilima kako bi jednoga dana bili kompetentni konkurirati za radna mjesta na području njihove struke.

U tablici 7. Prikazano je tematsko područje: *Očekivanja učenika s teškoćama u razvoju glede podrške u nastavi i sustava podrške*

Interpretacija nalaza istraživanja odnosi se na **treće** postavljeno istraživačko pitanje:“Kakva su **očekivanja** učenika s teškoćama u razvoju glede podrške u nastavi i sustava podrške u srednjoj Upravnoj školi?“

Tablica7. Prikaz kvalitativne analize podataka tematskog područja *Očekivanja učenika s teškoćama u razvoju glede podrške u nastavi i sustava podrške*

TEMATSKO PODRUČJE: OČEKIVANJA UČENIKA S TEŠKOĆAMA U RAZVOJU GLEDE PODRŠKE U NASTAVI I SUSTAVA PODRŠKE	
Teme	Kategorije
Očekivanja ostvarivanja prava na asistenta u nastavi	• Ne ostvarivanje prava na asistenta u nastavi unatoč potrebi učenice zbog specifičnosti teškoće i naučeno samostalno funkcioniranje
Očekivanja veće podrške profesora u nastavi.	• Želja za sigurnošću, potporom i poticajima u nastavi kako bi se izbjegla nesigurnost učenice zbog zbunjivanja pitanjima profesora i zbog ne dobivanja povratne informacije profesora u odgovaranju • Prostor za napredak profesora u poticanju djece na izražavanje i pokazivanje znanja bez testiranja njihove sigurnosti i ne davanja povratne informacije
Očekivanja individualnog pristupa učeniku	• Nelagodnost i nesigurnost zbog ispitivanja više učenika odjednom zbog izrugivanja te želja za individualnim odgovaranjem
Očekivanja podrške profesora	• Želja za pomoći profesora u okviru prilagodbi materijala za učenje (podcrtavanje bitnih činjenica za učenje) zbog problema sažimanja gradiva koje je količinski prezahtjevno za učenicu • Potreba za objašnjenjima profesora, odnosno na koji način i kako se rade zadaci i računi kako bi učenici u praksi znali realizirati zadatak

U okviru ovog tematskog područja proizašla je **tema** očekivanja ostvarivanja prava na asistenta u nastavi koja se ogleda u ne ostvarivanju prava na asistenta u nastavi unatoč potrebi zbog specifičnosti teškoće te unutar iste teme učenica ističe samostalno funkcioniranje koje je naučeno jer se, prema njezinim riječima, *navikla sama nositi torbu, hodati po stepenicama i većinom se dobro snalazi.* Učenica je opisala *kako nikada nije dobila podršku pomoćnika u nastavi, iako ga je tražila od petog razreda osnovne škole.* Naime, teškoća učenice je motoričke prirode (cerebralna paraliza) zbog koje se otežano izražava, ima poteškoće u pisanju, kretanju. Tek bi trebalo ispitati je li doista bila potrebna podrška pomoćnika ili se podrška mogla ostvariti prilagodbama i pristupom nastavnika u nastavi.

Osim potrebe za podrškom asistenta u nastavi učenici su istaknuli kao **temu** i očekivanja veće podrške profesora u nastavi u kojima se ističe želja za sigurnošću, potporom i poticajima u nastavi. Učenica je opisala *kako je često nesigurna jer je profesori zbunjuju pitanjima (jesi 100% sigurna da je to točan odgovor?) i ne daju joj povratnu informaciju o točnosti*

odgovora. Učenici također vide prostor za napredak profesora u poticanju djece na izražavanje i pokazivanje znanja te smatraju kako ne bi trebalo testirati njihovu sigurnost i kako bi im trebali davati povratne informacije!

Sljedeća tema koju je učenik prepoznao odnosi se na očekivanja individualnog pristupa učeniku. Učenik je opisao *kako se osjeća nelagodno i nesigurno ukoliko profesor ispituje više učenika odjednom jer mu se drugi rugaju te ima želju za individualnim odgovaranjem.* Sukladno tome, učenik doživljava neuspjeh jer se njegovo znanje uspoređuje sa znanjima drugih učenika. Učenici s posebnim obrazovnim potrebama iz primjera prakse češće su od svojih vršnjaka izloženi utjecaju pogreške kontrasta tj. njihova se postignuća znaju promatrati niža nego što to zavrjeđuju jer ih se stavlja u odnos s vršnjacima. Zbog toga je potrebno da profesori pokušaju što bolje sagledati svoje osobne pogreške jer će i time doprinijeti da njihovo vrednovanje i ocjenjivanje bude ne samo objektivnije već i više motivirajuće po učenika. U radu s učenicima nikako ne smijemo zaboraviti da sama izrada Individualiziranog odgojno-obrazovnog programa pretpostavlja individualizirano ocjenjivanje (Ivančić, Stančić, 2006).

Zadnja tema ovog tematskog područja koju su učenici prepoznali odnosi se na očekivanja podrške profesora u kojima se ističe želja učenice za pomoći profesora u okviru prilagodbi materijala za učenje (podcrtavanje bitnih činjenica za učenje) zbog problema sažimanja gradiva koje je količinski prezahtjevno. Učenica je opisala *kako se već danima muči sa gradivom iz predmeta Gospodarstvo, odnosno sa 28 str. teksta od kojih je pola citata Karla Marxa, a ne bi htjela učiti nebitne stvari. Ističe kako bi joj bilo puno lakše kada bi joj profesor podcrtao sve ono što je bitno.* Osim pomoći u okviru prilagodbi materijala za učenje, učenici ističu i potrebu za objašnjenjima profesora. Smatraju *kako bi profesor malo bolje trebao objasniti kako se rade zadaci i računi, a ne da oni u praksi ne znaju realizirati zadatak.*

6. KVANTITATIVNA ANALIZA PODATAKA

Za potrebe ovog istraživanja korištena je i kvantitativna analiza podataka u četvrtom pitanju koje glasi: *Koje ti prilagodbe u nastavi imaš od svojih nastavnika?* Izrađena je lista s 28 primjera didaktičko-metodičke podrške koje se primjenjuju u radu s učenicima s teškoćama. Učenicima su bile ponuđene liste na kojima su morali označiti kvačicom koje prilagodbe u nastavi imaju od svojih profesora. Primjer liste nalazi se u prilozima, a tvrdnje u listi su preuzete iz knjige *Diferencirana nastava u inkluzivnoj školi autorice Đurđice Ivančić.*

6.1. Prikaz i interpretacija kvantitativnih nalaza istraživanja

U tablici 8. prikazano je četvrto pitanje tematskog područja Iskustvo podrške učenika s teškoćama u razvoju sustavom potpore.

Interpretacija nalaza istraživanja odnosi se na **drugo** postavljeno istraživačko pitanje:“Kakvo je **iskustvo podrške** učenika s teškoćama u razvoju sustavom potpore putem prilagođenih programa i /ili individualiziranim postupcima u nastavi u srednjoj Upravnoj školi?

Na osnovu dobivenih odgovora stvorene su tablice koje detaljnije prikazuju postotak odgovora svih učenika i učenika prema spolu za svaki od navedenih primjera.
Prilagodbe, odnosno didaktičko-metodička podrška, navedene su u prvom stupcu. U drugom stupcu naveden je spol učenika, odnosno omjer u kojem su označavali navedene tvrdnje. U zadnjem stupcu naveden je sveukupni broj učenika koji su označili tvrdnju, bez obzira na spol.

Tablica 8. Prikaz kvantitativne analize podataka tematskog područja *Iskustvo podrške učenika s teškoćama u razvoju sustavom potpore.*

DIDAKTIČKO-METODIČKA PODRŠKA	SPOL		UKUPNO UČENIKA
	M	Ž	
Individualne, usmene upute za rješavanje pismenog zadatka	1	3	4
Složene upute razložene na više jednostavnih uputa	0	0	0
Pojedinačno zadavanje zadataka	0	1	1
Smanjeni broj zadataka za samostalan rad	1	3	4
Zadaci s jasnom strukturom i određenim redoslijedom obavljanja zadataka	0	3	3
Raščlanjivanje pismenih zadataka po koracima	1	0	1
Primjena zadataka s manje pisanja (slike, sheme, umne mape)	0	2	2

DIDAKTIČKO-METODIČKA PODRŠKA	SPOL		UKUPNO UČENIKA
	M	Ž	
Izmjena zadataka po načelu lakši-teži-lakši	0	1	1
Raščlanjivanje složenih zadataka na jednostavnije	1	2	3

Vježbanje i ponavljanje	0	4	4
Pripremljen pisani materijal sa podcrtanim bitnim dijelovima i idejama vodiljama	1	1	2
Predočavanje bitnih činjenica uz tekst na koje treba obratiti pažnju	1	2	3
Naglašavanje bitnih informacija u lekciji koja se obrađuje	1	2	3
Davanje sažetaka i plana ploče prezentiranog gradiva	0	1	1

DIDAKTIČKO-METODIČKA PODRŠKA	**SPOL**		**UKUPNO UČENIKA**
	M	**Ž**	
Prilagođavanje tiska (povećan razmak, većim fontom otisnuta slova i brojevi, istaknuto bitno podebljavanjem riječi, ostavljanje dovoljno mjesta za odgovor koji je označen crtama)	0	4	4
Upute u pisanom obliku	1	1	2
Provjeravanje je li učenik razumio sve informacije i upute	1	2	3
Ponavljanje uputa učeniku	1	1	2
Pojašnjavanje nepoznatih riječi kratkim rečenicama i poznatim riječima	0	3	3

Jasnoća i razumljivost govora profesora - obraćanje smirenijim, tišim i sporijim tempo	1	3	4
Primjereno mjesto za sjedenje s obzirom na izvor i jačinu svjetlosti	0	2	2
Sjedenje učenika u blizini profesora i ploče	1	4	5
Produljeno vrijeme za rješavanje zadataka, ispita i sl.	1	4	5
Pojednostavljivanje sadržaja učenja	1	1	2
Prilagođavanje provjeravanja znanja: usmena provjera znanja, češća provjera manje količine gradiva	0	2	2
Najavljivanje pismenog ispita	1	3	4
Najavljivanje usmenog ispita	1	4	5
Dopuštena uporaba drugih sredstava za pomoć u odnosu na druge učenike (npr. kalkulator)	1	3	4

Svi učenici su izjavili kako nastavnici u svom radu primjenjuju sljedeće prilagodbe: *Osiguravaju učenicima da sjede u blizini nastavnika i ploče,* osiguravaju *produljeno vrijeme za rješavanje zadataka* te *najavljuju usmene ispite*.

Većina (N=4) je izjavila kako dobijaju *individualne, usmene upute za rješavanje pismenog zadatka, smanjeni broj zadataka za samostalan rad, kako im nastavnici prilagođavaju tisak (povećan razmak, većim fontom otisnuta slova i brojevi, istaknuto bitno podebljavanjem riječi, ostavljanje dovoljno mjesta za odgovor koji je označen crtama), kako im je dopuštena*

uporaba drugih sredstava za pomoć u odnosu na druge učenike (npr. kalkulator) te kako dobijaju *zadatke s jasnom strukturom i određenim redoslijedom obavljanja zadataka* (N=3). Većina (N=3) je istaknula kako nastavnici *predočavaju bitne činjenice uz tekst na koje treba obratiti pažnju* te *naglašavaju bitne informacije u lekciji koja se obrađuje.*

Manji broj učenika (N=2) istaknuo je kako nastavnici u radu *primjenjuju zadatke s manje pisanja (slike, sheme, umne mape),* kako dobiju od profesora *pripremljen pisani materijal sa podcrtanim bitnim dijelovima i idejama vodiljama, upute u pisanom obliku,* kako nastavnici *ponavljaju upute učeniku, pojednostavljuju sadržaj učenja* i *prilagođavaju provjeru znanja*.

Samo jedan učenik označio je postupke zastupljene u nastavi: *pojedinačno zadavanje zadataka, raščlanjivanje pismenih zadataka po koracima* te *sažetke i planove ploče prezentiranog gradiva.* Nijedan učenik kao prilagodbu nije označio *složene upute razložene na više jednostavnih uputa.*

7. POVEZIVANJE KLJUČNIH NALAZA ISTRAŽIVANJA

Temeljem interepretacije podataka povezat će se ključni nalazi ovog istraživanja u objašnjavanju fenomena obrazovne inkluzije, uzimajući u obzir mišljenje učenika s teškoćama u razvoju o njihovoj informiranosti, iskustvima i očekivanjima vezanima uz nastavu u Upravnoj školi.

Prema nalazima istraživanja ispostavilo se da su učenici informirani i upoznati s pravima djece s teškoćama u razvoju uglavnom na području prilagodbi u nastavi i na ispitima. Poznavanje vlastitih prava vrlo je važno kako bi se učenici mogli samozastupati, odnosno donositi odluke koje se njih tiču.

Prema istraživanju Zurak (2015) učenici bolje raspoznaju redoviti program uz prilagodbu sadržaja,nego program uz individualizaciju postupaka. Pokazalo se da učenici raspoznaju karakteristike prilagođenog programa, dok karakteristike programa uz individualizaciju postupaka raspoznaju, ali ne povezuju s individualizacijom. Individualizacija ne izostaje u primjeni, nego učenici nisu upoznati sa samim nazivom. Kada su u pitanju razlike između navedenih programa učenici smatraju da su vrlo male, ali da je redoviti program uz sadržajnu prilagodbu lakša vrsta programa.

Istraživanje provedeno u okviru projekta „Multidimenzionalna analiza socijalne uključenosti djece s teškoćama i studenata s invaliditetom u obrazovnom procesu“ pokazalo je kako učenici ističu važnost prilagodbi u načinima provjere znanja (npr. usmeno ili pisano, pitanja za ponavljanje naučenog) te prilagodbi u nastavi (npr. metode rada, sažetci za učenje). Međutim istraživanje prema Zurak (2015), koja je iskoristila mjerni instrument (*Upitnik zadovoljstva učenika s teškoćama srednjoškolskom potporom*..), je pokazalo da učenici nisu zadovoljni navedenim načinima prilagođavanja nastavnih sadržaja i prilagodbama u nastavi. Obzirom na broj ispitanika, generalizacije nisu dozvoljene.

Temeljem nalaza kvalitativnog i kvantitativnog istraživanja provedenog u Upravnoj školi Zagreb vidljivo je da učenici imaju iskustvo podrške sustavom potpore u nastavi kroz prilagodbe i odnos sa svojim nastavnicima, ali i iskustvo podrške sa drugim stručnjacima koji su pridonijeli rješavanju nekih problema u nastavi (pedagodinja škole pruža podršku).

Nadalje, podaci istraživanja pokazuju kako je učenicima od velike važnosti podrška i pomoć koju vršnjaci pružaju u okviru nekih dijelova nastave. Takva vrsta podrške im s jedne strane omogućuje korist kod akademskih rezultata, a s druge strane pomoć u socijalizaciji. Međutim istraživanja većinom pokazuju kako se učenici s teškoćama ne obraćaju svojim vršnjacima kada im je pomoć potrebna (Wenz-Gross,Siperstein, 1997; Martinez, 2006 prema

Zurak 2015), što u ovom istraživanju nije slučaj i svakako je značajno. Srednjoškolci su potvrdili kako imaju pomoć vršnjaka kad god im je ona potrebna. Osim pomoći vršnjaka istaknuli su i potporu roditelja, čija je uloga vrlo važna u procesu obrazovanja djece.

Ovo istraživanje je pokazalo kako učenici imaju velika očekivanja od svojih nastavnika kada je u pitanju podrška u okviru prilagodbi materijala za učenje i dodatnih objašnjenja, podrška u nastavi koja se ogleda u pružanju povratnih informacija i poticanju učenika na izražavanje vlastitog znanja te očekivanja promjene pristupa profesora koji bi uključivao individualizirano ocjenjivanje. Opravdano je provjeriti jesu li ona realna. Prema istraživanjima nastavnici ne pružaju uvijek prilagodbe koje su učenicima potrebne da bi bili uspješni u inkluzivnom okruženju (Ginger,2006) te pokazuju nedostatna znanja u području vrednovanja i ocjenjivanja postignuća učenika s posebnim obrazovnim potrebama, posebno onih kod kojih su prisutne teškoće u učenju (Ivančić, Stančić, 2006).

8. ZAKLJUČAK

Nalazi ovog istraživanja usmjereni na perspektivu učenika s teškoćama u razvoju o informiranosti o pravima tijekom obrazovanja, iskustvima i zadovoljstvu sustavom potpore putem prilagođenih programa i /ili individualiziranih postupaka te ostvarenom podrškom u nastavi ukazali su na sljedeće važne odrednice: učenici su informirani o podršci i prilagodbama tijekom školovanja, o individualizaciji i prilagođenom programu, imaju iskustva prilagodbe u nastavi i na ispitima, nastavnici prepoznavaju njihove potrebe u nastavi, imaju iskustva prilagodbe u usvajanju znanja, nastavnici koriste prilagodbe materijala za učenje i prilagodbe količine gradiva, rabe smjernice za usvajanje znanja i poželjne načine usvajanja znanja, u školi se uvažavaju smjernice stručnjaka, imaju iskustva prilagodbi u načinu poučavanja učitelja, iskustva podrške školske zajednice (nastavnika, vršnjaka iz razreda, asistentice u nastavi) i podršku roditelja u učenju. Još uvijek prepoznaju teškoće u usvajanju gradiva iz pojedinih nastavnih predmeta, npr. zbog pristupa nastavnika imaju poteškoće u usvajanju sadržaja u nastavi matematike, jezika te izražavaju nezadovoljstvo radi vrjednovanja njihovog znanja. Učenici imaju realna očekivanja za poboljšanje odgojno-obrazovnog procesa.

Temeljem dobivenih nalaza istraživanja proizlaze preporuke za poboljšanje odgojno obrazovnog procesa:

- želja za ostvarivanjem prava na asistenta
- očekivanja veće podrške profesora u nastavi kroz poticanje djece na izražavanje i pokazivanje znanja
- očekivanja individualnog pristupa učeniku
- očekivanja podrške profesora u okviru prilagodbi materijala za učenje i potreba za dodatnim objašnjenjima zbog uspješnosti realizacije zadataka u praksi

Predmetno istraživanje pokazuje da učenici imaju jasnu perspektivu izražavanja očekivanja u području školskog života i osiguravaju vrijedne spoznaje koje su ključne za donošenje odluka koje se odnose na njihove obrazovne potrebe. Najveće ograničenje ovog istraživanja je njegova ograničena generalizacija zbog malog broja ispitanika, te provedba istraživanja u jednoj srednjoj školi. Vrijednost istraživanja ogleda se u perspektivi o individualizaciji postupaka i prilagodbi sadržaja programa te može dati poticaj budućim kvalitativnim istraživanjima u detaljnijem ispitivanju sustava potpore u inkluzivnoj školi. Može se

promotriti i perspektiva ostalih sudionika odgojno-obrazovnog procesa (nastavnika, stručnih suradnika, roditelja i vršnjaka).

9. LITERATURA:

1. Agran, M., Hughes,C.,Quirk,C.,Ryndak, D. (2014). Equity and full participation for individuals with severe disabilities: A vision for the future, Brookes Publishing

2. Ajduković, M., Urbanc, K. (2010): Kvalitativna analiza iskustava stručnih djelatnika kao doprinos evaluaciji procesa uvođenja novog modela rada u centre za socijalnu skrb, Ljetopis socijalnog rada 2010., 17 (3), str. 319-352

3. Brewer, D., Diliberto,J.A. (2012): Six tips for successful IEP meetings, Teaching exceptional children, Vol.44, No 4, pp 30-37

4. Carter,J. (2003): Giving a voice to pupils with special needs and listening to what they say, Warwickshire County Council 2003.

5. Convention on the rights of the child (2001). Raspoloživo na:http://www.refworld.org/docid/4538834d2.html (preuzeto 22.06.2016.)

6. Convention of the rights of persons with disabilities (2006). Raspoloživo na:http://www.un.org/disabilities/convention/conventionfull.shtml (preuzeto 22.06.2016.)

7. European commission (2012.) Rethinking eduacation: Investing in skills for better socio-economic outcomes

8. Ginger,J. (2006). From the trenchers: Secondary concent teachers and IEP, inclusion students, raspoloživo na: http://www.forumonpublicpolicy.com/archive06/ginger.pdf, (pristupljeno: 10. ožujka, 2016)

9. Hawbaker,B.W. (2007). Student-led IEP meetings: Planning and implementation strategies, Teaching exceptional children plus, 3(5) Article 4

10. Hina (2013) Predstavljeni rezultati međunarodne procjene znanja i vještina PISA 2012: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta, raspoloživo na http://public.mzos.hr/Default.aspx?art=12857 (pristupljeno 12.3. 2016.)

11. Hrvatski sabor (2014). Strategija obrazovanja, znanosti i tehnologije. Raspoloživo na: http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2014_10_124_2364.html (preuzeto 14.4. 2016.)

12. Igrić, Lj. i sur. (2015). Osnove edukacijskog uključivanja. Zagreb: Školska knjiga

13. Inicijalno izvješće Republike Hrvatske o provedbi Konvencije o pravima osoba s invaliditetom Ujedinjenih naroda, srpanj 2011

14. International Federation of Library Associations and Institutions (2010): Guidelines for easy-to-read materials. Hague: IFLA Headquarters.

15. Ivančić, Đ.(2010). Diferencirana nastava u inkluzivnoj školi. Zagreb: Alka script

16. Ivančić, Đ. i Stančić, Z. (2003). Didaktičko-metodički aspekti rada s učenicima s posebnim potrebama. U L. Kiš-Glavaš i R. Fulgosi-Masnjak (ur.), Do prihvaćanja zajedno: integracija djece s posebnim potrebama (str. 132-179). Zagreb: Hrvatska udruga za stručnu pomoć djeci s posebnim potrebama- IDEM.

17. Ivančić, Đ., Stančić, Z. (2013). Stvaranje inkluzivne kulture škole. Vol 49, br.2 str.139-157

18. Izvješće pravobraniteljice za osobe s invaliditetom (2015). Srednjoškolsko obrazovanje. str. 124-128

19. Jurčević, M. (2006). Cjelovito promatranje problema svakoga djeteta: Individualizirani edukacijski programi u osnovnoj školi.

20. Kekez Koštro, A., Uzun,T.(2014). I ja želim učiti, Obrazovanje djece s teškoćama i studenata s invaliditetom: Analiza policy okvira i njegove provedbe, Hrvatski savez gluhoslijepih osoba Dodir, Republika Hrvatska

21. Kobetić, D. (2011).Učenici s teškoćama u srednjim školama. Hrvatska udruga za stručnu pomoć djeci s posebnim potrebama: Zagreb

22. Laklija, M., Kolega, M., Božić, T., Mesić, M. (2011): Supervizijski stil i komunikacijski procesi u superviziji iz perspektive supervizora, Pravni fakultet u Zagrebu, Studijski centar socijalnog rada, Veleučilište VERN, Centar za socijalnu skrb Krapina, Zavod za javno zdravstvo Zadar

23. Lovitt, T.C.,Cushing, S.,Stump, C.S. (1994). High school students rate their IEPs-low opinions and lack of ownership, Vol.30,No.1,pp 34-37

24. Martin, J.L., Lowett,D.L., Van Dycke, J.L. (2006). Involving students into the IEP process. Teaching exceptional children, Vol.38, No.3, pp 42-47

25. Miles, MB., Huberman,AM. (1994). Qualitative Data Analysis

26. Miletić, J. (2014): Istraživanje pripremljenosti učenika srednjih trgovačkih, ekonomskih i upravnih škola za nastavak obrazovanja na srodnim fakultetima, Vol , No 9 pp. 473-500

27. Ministarstvo znanosti,obrazovanja i sporta (2015). Jedinstvena lista zahtjeva za upis učenika u I.razred srednje škole

28. Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta (2014). Vodič kroz sustav obrazovanja u Republici Hrvatskoj

29. Odluka o upisu učenika u I. razred srednje škole u školskoj godini (2016.). Narodne novine, broj152/2014

30. Pavličević, Franić, D. (2011): Utjecaj načina poučavanja na motivaciju i stav učenika prema hrvatskom jeziku kao nastavnom predmetu, Vol. 152, No. 2, pp 171-188

31. Pawley,H., Tennant, G. (2008): Student perception of their IEP targets,Vol.23, No.4

32. Plan i program rada škole (2015): Upravna škola Zagreb, raspoloživo na http://ss-upravnaskolazagreb-zg.skole.hr/upload/ss-upravnaskolazagreb-zg/images/static3/8943/attachment/PLAN_I_PROG_RADA_2015-16.pdf

33. Pravilnik o elementima i kriterijima za izbor kandidata za upis u 1.razred srednje škole. Narodne novine, broj 49/2015

34. Pravilnik o osnovnoškolskom odgoju i obrazovanju učenika s teškoćama u razvoju:Narodne novine, broj 24/2015

35. Richler, D. Kennedy, J. (2013). The evolution of human rights: implications for inclusive education, International conference: Inclusive education in Europe: Putting theory into practice, pp 12-13

36. Sense, A. J. (2006): Driving the bus from the rear passenger seat: Control dilemmas of participative action research. International Journal of Social Research Methodology, 9, p. 1- 13.

37. Smjernice za proces individualnog obrazovnog plana (2006), Agencija za odgo i obrazovanje, raspoloživo na www.azoo.hr (pristupljeno 20.03. 2016.)

38. Stančić, Z., Kiš- Glavaš, L., Urbanc,K. (2014). Multidimenzionalna analiza socijalne uključenosti djece s teškoćama i studenata s invaliditetom u obrazovnom procesu. Uzun,T. (ur.) , Izvješće o istraživanju, Zagreb: Hrvatski savez gluhoslijepih osoba Dodir

39. Tkalac Verčić, A, Sinčić Ćorić, D., Pološki Vokić, N. (2010): Priručnik za metodologiju istraživačkoga rada: Kako osmisliti, provesti i opisati znanstveno i stručno istraživanje. Zagreb: M.E.P.

40. Todd, L.(2003), Enabling pupil participation, Special children,April/May 2003,pp.22-25

41. Unicef (2013.) Annual report. Raspoloživo na http://www.unicef.org/publications/index_73682.html (preuzeto 15.3.2016)

42. Upravna škola Zagreb (2015). Plan i program rada škole. Raspoloživo na http://ss-upravnaskolazagreb-zg.skole.hr/plan_i_program (preuzeto 20.5.2016.)

43. Vican, D., Karamatić Brčić, M. (2013), Obrazovna inkluzija u kontekstu svjetskih i nacionalnih obrazovnih politika-s osvrtom na hrvatsku obrazovnu stvarnost,Život i škola, br.30 (2/2013), god.59., str.48-66.

44. Vieira de Mello, S. (2003). Uvod u sustav ljudskih prava, str.17

45. Vijeće za djecu Vlade RH (2003) Etički kodeks istraživanja s djecom

46. Vlada RH (2007). Nacionalna strategija izjednačavanja mogućnosti za osobe s invaliditetom 2007.- 2015.god. (preuzeto 03.03.2016. sa http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/298398.html)

47. Walmsley, J., Johnson, K. (2003). Inclusive research with people with learning disabilities

48. Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovoj i srednjoj školi. (NN, broj 87/2008, 86/2009, 92/2010, 105/2010, 90/2011, 16/2012, 86/2012, 126/2012, 94/2013 i 152/2014))

49. Zurak, R. (2015). Percepcija učenika strukovnih škola o individualiziranim odgojno-obrazovnim programima [Diplomski rad]. Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

10. PRILOZI

DIDAKTIČKO-METODIČKA PODRŠKA

Označi znakom√ prilagodbu koju profesori primjenjuju u svom radu s tobom!

INDIVIDUALNE, USMENE UPUTE ZA RJEŠAVANJE PISMENOG ZADATKA	
SLOŽENE UPUTE RAZLOŽENE NA VIŠE JEDNOSTAVNIH	
POJEDINAČNO ZADAVANJE ZADATAKA	
SMANJENI BROJ ZADATAKA ZA SAMOSTALAN RAD	
ZADACI S JASNOM STRUKTUROM I ODREĐENIM REDOSLIJEDOM OBAVLJANJA ZADATAKA	
RAŠČLANJIVANJE PISMENIH ZADATAKA PO KORACIMA	
PRIMJENA ZADATAKA S MANJE PISANJA (SLIKE, SHEME, UMNE MAPE)	
IZMJENA ZADATAKA PO NAČELU LAKŠI-TEŽI-LAKŠI	
RAŠČLANJIVANJE SLOŽENIH ZADATAKA NA JEDNOSTAVNIJE	
VJEŽBANJE I PONAVLJANJE	
PRIPREMLJEN PISANI MATERIJAL SA PODCRTANIM BITNIM DIJELOVIMA I IDEJAMA VODILJAMA	
PREDOČAVANJE BITNIH ČINJENICA UZ TEKST NA KOJE TREBA OBRATITI PAŽNJU	
NAGLAŠAVANJE BITNIH INFORMACIJA U LEKCIJI KOJA SE OBRAĐUJE	
DAVANJE SAŽETAKA I PLANA PLOČE PREZENTIRANOG GRADIVA	

PRILAGOĐAVANJE TISKA (POVEĆAN RAZMAK, VEĆIM FONTOM OTISNUTA SLOVA i BROJEVI, ISTAKNUTO BITNOPODEBLJAVANJEM RIJEČI, OSTAVLJANJE DOVOLJNO MJESTA ZA ODGOVOR KOJI JE OZNAČEN CRTAMA	
UPUTE U PISANOM OBLIKU	
PROVJERAVANJE JE LI UČENIK RAZUMIO SVE INFORMACIJE I UPUTE	
PONAVLJANJE UPUTA UČENIKU	
POJAŠNJAVANJE NEPOZNATIH RIJEČI KRATKIM REČENICAMA I POZNATIM RIJEČIMA	
JASNOĆA I RAZUMLJIVOST GOVORA PROFESORA -OBRAĆANJE SMIRENIJIM, TIŠIM I SPORIJIM TEMPO	
PRIMJERENO MJESTO ZA SJEDENJE S OBZIROM NA IZVOR I JAČINU SVJETLOSTI	
SJEDENJE UČENIKA U BLIZINI PROFESORA I PLOČE	
PRODULJENO VRIJEME ZA RJEŠAVANJE ZADATAKA, ISPITA I SL.	
POJEDNOSTAVLJIVANJE SADRŽAJA UČENJA	
PRILAGOĐAVANJE PROVJERAVANJA ZNANJA: **USMENA PROVJERA ZNANJA, ČEŠĆA PROVJERA MANJEG OBIMA GRADIVA**	
NAJAVLJIVANJE PISMENOG ISPITA	
NAJAVLJIVANJE USMENOG ISPITA	

Sporazum istraživača i sudionika istraživanja

Datum:

Istraživač:

Sudionik:

U svrhu pojašnjavanja cilja istraživanja, Vaše uloge i prava u ovom istraživanju navodimo odgovornosti istraživača u ovom istraživanju.

Prije svega želimo vam zahvaliti na Vašem odazivu za doprinos ovom istraživanju! Naglašavamo kako je osnovno polazište u osmišljanju i provedbi ovog istraživanja **slušanje Vašeg glasa i iskustva, te uvažavanje Vašeg mišljenja!**

Cilj ovog istraživanja jedobiti **uvid** učenika s teškoćama u razvoju **o informiranosti o pravima** tijekom obrazovanja te **očekivanjima i zadovoljstvu sustavom potpore** putem prilagođenih programa i /ili individualiziranim postupcima i podrškom nastavi.

1. Prava i uloga sudionika u istraživanju:
    - sudioniku istraživanja pripadaju sva prava i zaštita temeljem Etičkog kodeksa istraživanja s djecom (Vijeće za djecu Vlade RH,2003),
    - sudionik ima pravo reći na glas koje teme su prihvatljive da na njih odgovora u intervju, a koje nisu
    - u svakom trenutku sudionik može prekinuti istraživača, postaviti potpitanja ako postavljeno pitanje nije dovoljno pojašnjeno
    - sudionik ima pravo zatražiti pauzu u intervjuu ili zamoliti da ranije završi razgovor ako osjeća da više nije spreman razgovarati te se može dogovoriti nastavka intervjua za neki drugi dan

    - kroz sporazum s nama želimo osigurati da ste nam sudionik u provedbi istraživanja, zbog toga *nam je jako važno* da se osjećate ugodno i da ste otvoreni ste za davanje iskrenih odgovora
    - ostalo: _____

      _____

2. Odgovornost istraživača u istraživanju:
    - istraživač se obvezuje da će poštivati sva načela Etickog kodeksa istraživanja s djecom
    - istraživač se obvezuje da će poštivati prava Vas kao sudionika kroz: slobodu izbora (želite li odgovarati na neka pitanja ili ne, smatrate li neku temu preintimnom za iznošenje, želite li pauzu ili prekid intervjua
    - istraživač će u skladu s interesom istraživanja pitati Vas određene teme koje su mu značajne, u slučaju da u Vašem izlaganju naiđe na još neke zanimljive teme koje ste Vi sami iznjeli, istraživač će s Vama razgovarati o iznjetim temama, koje sada unaprijed ne može definirati jer su rezultat tijeka razgovora
    - istraživač zadržava pravo da Vas u nekom dijelu priče prekine potpitanjima i usmjeri na neku podtemu

Važan nam je Vaš doprinos u ovom istraživanju, jer bez Vašeg mišljenja, iskustava i preporuka *nemamo dovoljno* informacija i znanja o temi te smatramo da se potrebne promjene trebaju planirati i događati kroz uključenost onih na koje su usmjerene!

Unaprijed zahvaljujemo!

Istraživač _____

Sudionik istraživanja _____